

KUL TÚRA SLOVA

Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV, v. v. i.,
a Jazykového odboru
Matice slovenskej

Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA
Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA
Adriana Ferenčíková, Robert
Hammel, Renáta Hlavatá, Ingrid
Hrubaničová, Martin Chochol,
Bronislava Chocholová, Ján Ka-
čala, Natália Kolenčíková, Ľubor
Králík, Jana Levická, Sibyla Mis-
lovičová, Lucia Molnár Satinská,
Slavomír Ondrejovič (čestný
člen), Judita Páleníková, Iveta
Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
811 01 Bratislava, Panská 26

OBSAH KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 58 – 2024 – ČÍSLO 4

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- KAČALA, Ján: Rozšírenosť synsémantík v rozličných oblastiach jazykovej stavby..... 193
VALENTOVÁ, Iveta: Priezviská *Dula, Dulka, Dulík* 205

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – VANČOVÁ, Iveta: Druhové mená cudzokrajných cievnatých rastlín. 7. Druhy začínajúce sa písmenami T – Z. Doplňky 212

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- Malí nezbedníci v slovenských nárečiach (2. časť). M. Smatana 233

ROZLIČNOSTI

- Nové významy slovesa *mediovať*. I. Vančová 244

SPRÁVY A POSUDKY

- Dimenzie slovenskej etymológie. P. Žigo 248

SPYTOVALI STE SA

- Význam a používanie slovesa *vajatať*. S. Mislovičová..... 252

Z WEBOVEJ PORADNE

Prehľadový katalóg? 255
Crossfit 255

PRIPOMÍNAME SI 256

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 58, 2024, č. 4 (2. 9. 2024). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Siblya Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 12 €, jednotlivé čísla 2 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava
© Matica slovenská, Martin
Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2024

Cena 2 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Rozšírenosť synsémantik v rozličných oblastiach jazykovej stavby

JÁN KAČALA

Abstract: In this paper we note the penetration of synsemantics into other domains of language, especially the functioning of particle expressions in different sentence positions, the extension of particle expressions in the area of forming of multipartite linking expressions, in the range of different word-forming processes and in the field of phraseology. We follow these processes and their results on the extension of the negation particle not and the variants ne-, -ne- and ni-, and -ni in various forms of names and their groupings, and as a part of the numerous linguistic formations of the language at several levels of the language system. In this sense, we note the rich prevalence of the negation particle in various functions and areas of the structure of Slovak language. In this paper we shed light on the formation of these linguistic formations and we bring evidence of their function in various areas of linguistic practice by presenting excerpts of texts from various styles of Slovak language.

Keywords: synsemantics, vocabulary, particles, particle expressions, connecting expressions, negation morpheme not and its variants

Synsémantiká alebo synsémantické, t. j. neplnovýznamové prvky v slovnej zásobe slovenského jazyka predstavujú bohatú a značne diferencovanú

vrstvu slovnej zásoby jazyka. Pri základnom členení slovnej zásoby popri vrstve slov schopných fungovať ako vetné členy, t. j. popri plnovýznamových slovách, ako aj popri slovách vystupujúcich ako vety, t. j. popri citoslovcích, utvárajú vrstvu slov stojacich na úrovni morfému ako nesamostatných významovo-výrazových prvkov slov uplatňujúcich sa pri bohatom rozlíšenom fungovaní najmä plnovýznamových pomenovaní. Pri členení slovnej zásoby na slovné druhy, tak ako sa ustálilo v slovenskej jazykovednej tradícii zhruba v druhej polovici 20. storočia, medzi neplnovýznamovú vrstvu slovnej zásoby slovenčiny patria predložky, spojky a častice, t. j. tri slovné druhy so samostatným slovnodruhovým postavením v systéme slovnej zásoby. Toto postavenie je podmienené ich osobitnou významovo-výrazovou podstatou, t. j. špecifickým kategoriálnym významovým prvkom, opretým o zodpovedajúce ustálené výrazové prostriedky, ako aj plnením vymedzenej funkcie pri praktickom uplatňovaní jazykových znakov v jazykových prejavoch. Myslíme tým spojky ako realizátory syntagmatických vzťahov a ako spájacie prvky rozličných syntaktických útvarov od syntagiem cez jednoduché vety až po jednoduché a zložené súvetia a v úlohe konektorov aj pri stavbe nadvetných syntaktických útvarov, predložky ako vyjadrenia rozličných podradňovacích a priradňovacích vzťahov plnovýznamových slov a častice ako vyjadrovateľa rozmanitých subjektívnych významových prvkov a postojov podávateľa prejavu. Častice sa ako osobitný slovný druh ustálili v systéme slovných druhov v slovenčine až v 50. rokoch 20. storočia aj pod vplyvom ruskej jazykovednej školy.

Najdôkladnejšie aj najsystematickejšie sú tieto tri neplnovýznamové slovné druhy opísané a vysvetlené v jednom z vrcholných diel slovenskej jazykovedy, uverejnenom v období intenzívneho systematického rozvoja základného jazykovedného bádania na Slovensku – v akademickej *Morfológii slovenského jazyka* z roku 1966, ktorá ako kolektívne dielo Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV bola skoncipovaná pod vedením jednej z vedúcich osobností slovenskej jazykovedy Jozefa Ružičku. Dvomi z uvedených neplnovýznamových slovných druhov sú v slovenskej jazykovede venované samostatné monografie, jednu z nich skoncipoval takisto vtedajší pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV Ján Oravec, ktorý roku 1968 vydal publikáciu *Slovenské predložky v praxi* a je aj autorom rozsiahlej kapitoly o predložkách v citovanej syntetickej *Morfológii slovenského jazyka*

(pozri s. 619 – 675). Ako kolektívne dielo po rokoch vznikla aj monografia o spojkách: Jana Kesselová s kolektívom vydali roku 2013 publikáciu *Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine* s vysvetľujúcim podtitulom *Synchronia – diachronia – ontogenéza*. Časticiam sa v rámci spomínaného chystania syntézy slovenského tvaroslovia profesionálne a systematicky – tiež na pôde akademického ústavu – venoval Jozef Mistrík a svoje pracovné výsledky zhrnul jednak v zásadnej štúdií z roku 1959 (pozri Mistrík, 1959) a jednak v samostatnej rozsiahlej kapitole v akademickej *Morfológii slovenského jazyka* (na s. 746 – 806). V neskorších desaťročiach sa časticiam v mnohých štúdiách a článkoch venovala ďalšia pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV Mária Šimková, z okruhu častíc skoncipovala aj svoj kvalifikačný spis na získanie vedeckej hodnosti, ale do podoby monografie sa jej svoje pracovné výsledky zhrnúť nepodarilo.

V rokoch po vydaní *Morfologie slovenského jazyka* sa synsémantické slovné druhy ako špecifická vrstva slovnej zásoby nášho jazyka vo svojej celosti nestali predmetom osobitnej systematickej bádateľskej pozornosti slovenskej jazykovedy. Iba ako jednotlivé čiastkové výsledky z takto orientovaného výskumu môžeme uviesť naše štúdie uverejnené roku 2000 v *Zborníku Spolku vojvodinských slovakistov*, vychádzajúcom v Novom Sade v Srbsku, pod názvom *Asyntagmatické javy v syntaktickom systéme jazyka*, a roku 2003 v *Slovenskej reči* pod názvom *Nesyntagmatické útvary v syntaxi vety*. V týchto štúdiách sme sa sústredili na analýzu istého výberu viacčlenných synsémantických útvarov založených na časticiach, ktoré aj v spojení s ďalšími synsémantickými prvkami v slovnej zásobe a súvzťažnými zámennými aj príslovkovými prvkami s veľmi všeobecným významom zaujímajú rozličné postavenie v štruktúre vety a plnia isté špecifické syntaktické úlohy. Medzitým sa ukázalo, že v európskej germanistike sa vo viacerých výskumných centrách rozvinul široký a dobre organizovaný bádateľský program, ktorého čiastkové výsledky sa stali predmetom rokovania na vedeckej konferencii s názvom *Synsémantiká vo viac-slovných jednotkách v nemčine a iných jazykoch*. Podujatie zorganizovala Katedra germanistiky Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave v dňoch 6. – 7. júna 2024 na pôde Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Na konferencii autor tohto príspevku predniesol referát na tému *Synsémantické útvary ako súčasť štruktúry vety*.

V predkladanom príspevku si okrem naznačeného rozšírenia častíc a časticových výrazov v štruktúre vety osobitne všimame najmä ich uplatnenie v oblasti utvárania viacčlenných spájacích výrazov, v okruhu slovtvorby pri tvorení rozličných typov slov v rámci viacerých slovných druhov a pri tvorbe frazeologických spojení. Tieto procesy a ich výsledky sledujeme na rozšírení záporovej častice *nie* a variantoch *ne-*, *-ne-* a *ni-*, prípadne aj *-ni* v rozličných podobách pomenovaní a ich zoskupení a ako súčasť početných jazykových útvarov jazyka na viacerých úrovniach jazykového systému. V tom zmysle hneď v úvode príspevku konštatujeme bohatú rozšírenosť záporovej častice v rozličných oblastiach stavby slovenského jazyka, tak ako to naznačujeme v názve state. V našej stati v krátkosti osvetľujeme formovanie týchto jazykových útvarov a na ich fungovanie vo vymedzených oblastiach jazykovej praxe prinášame jazykové doklady získané excerpciou textov z rozličných štýlov slovenského spisovného jazyka.

Synsémantické slovné prvky vstupujú do naznačených nesyntagmatických štruktúr v rámci slovnej zásoby, ako aj gramatiky a v nej morfológie aj syntaxe alebo vystupujú samostatne či aj ako samostatné vetné synsémantické útvary – tejto téme sme venovali pozornosť v citovaných štúdiách (porov. Kačala, 2000 a 2003). Možno oprávnene predpokladať, že vlastnosti, na základe ktorých synsémantické slovné prvky vstupujú do naznačených nesyntagmatických štruktúr, sú zakotvené už v ich lexikálnovýznamovej podstate, v tom, že sú to lexikálne jednotky istého lexikálnosémantického typu, uplatňujúce sa v rečovej praxi ako p o m o c n é p r v k y a vystupujúce v rozličných pozíciách – analogicky ako im protikladné autosémantické, t. j. plnovýznamové lexikálne jednotky –, a že si už touto lexikálnovýznamovou podstatou prinášajú aj predpoklady na svoje zodpovedajúce uplatnenie sa najmä pri tvorení slov a v syntaxi vety a súvetia. Z vlastného syntaktického hľadiska treba povedať, že pri združovaní sa synsémantických prvkov do zložitejších útvarov panuje pri nich nulová syntagmatická aj širšia syntaktická spájatelnosť, keďže tieto prvky ani ich spojenia nedisponujú nijakými syntaktickými schopnosťami spájať sa s inými časťami vety a vo vzťahu k ďalším súčasťam viacslovných útvarov nevysielajú nijaké vlastné syntaktické signály, lebo takouto vlastnosťou nie sú vyzbrojené. Ich zmysel je skôr v tom, že samy v sebe tieto prvky sú n o s i t e ľ m i s p á j a n i a na rozličných úrovniach jazykovej stavby – tento poznatok sa týka osobitne spojok. Dôležitá najmä pri časticiach a častico-

vých útvaroch je nadväzovacia funkcia. Aj preto pri utváraní skúmaných zložitejších útvarov z takýchto prvkov ani nevravíme o ich spájaní a o spojeniach takých prvkov, lež o ich z d r u ž o v a n í s a v takých útvaroch, prípadne o vzájomnom priradovaní sa v nich; spájanie ako proces a spojenie ako jeho výsledok je výlučnou doménou syntaxe. Na druhej strane tieto prvky zároveň vyznačuje pozitívna sila priradovať sa k iným analogickým, ale aj menej podobným prvkom na základe ich lexikálnovýznamových daností a schopnosť zaradovať a zaradiť sa do istého ustáleného jazykového útvaru a utvárať isté jednoduchšie alebo aj zložitejšie útvary s pevným poradím a so špecifickou jazykovou funkciou. V tomto poradí sa okrem lexikálnosémantických zreteľov uplatňujú aj rytmické činitele. Keďže pri ich utváraní sa neuplatňujú syntaktické vlastnosti, označujeme ich ako n e s y n t a g m a t i c k é. Vzniknuté útvary sú živé, plnohodnotne a často emocionálne reagujúce na danú situáciu, sú charakteristické pre živé jazykové prejavy a v prejavoch umeleckého štýlu pôsobia najmä ako individualizujúce hovorové prostriedky v dialógoch. Uvádzame niektoré príklady z úzu a z literárnej praxe:

No len aby! (ako replika v dialógu vyjadruje rezervovaný alebo pochybovačný postoj) – Ale veď hej! (ako replika v dialógu vyslovuje istý vynútený súhlas) – No čo už?! (ako replika v dialógu vyjadruje rezignovaný postoj) – „Chyťte ho!“ – No len no! sadkajte si málo, ešte mi tu kvapka vínečka zostalo. (Ján Botto) – Vyberte, čo chcete, a vyjde vám to iste: organizmus je chorý. A to teda je. (M. Rúfus; dôrazné potvrdenie výpovede v podobe samostatnej vety) – „Tak to teda sotva! Ale keby aj, zasa sme na tom obidve rovnako. (K. Jarunková; úvodná časticová veta vyjadruje silnú pochybnosť o veci, nadväzujúca nová veta uvedená odporovacou spojkou *ale* ju už pripúšťa ako možnosť) – No aj tak a napriek všetkému: Nemám v úmysle fumigovať všetko to málo, čo sa v Prahe v rámci kompetenčného zákona podarilo pre Slovensko uštipnúť. (R. Kaliský) – Že som mu priam na mieste jedno nevsotil! (D. Chrobák) – Ostalo v nich iba prázdno a pusto, ako na prázdnych opustených recepčných misách vo volebnej miestnosti porazeného kandidáta. A keby len to! Na facebooku im niekto poradil, aby sa chytili za ruky, sklonili hlavy a čakali náraz na dno. Lenže náraz neprichádzal. (P. Dinka) – „Ak chceš, skočím sa za Baníkom opýtať a pridem ešte raz.“ – „No, ešte čo nie! Už nám naozaj nič iné nechýba, len začať za ním lietať s otázkami. Sadni si a sed’!“ (K. Jarunková)

Je nepochybné, že tak ako ďalšie vrstvy lexikálnosémantických jednotiek, ani synsémantiká sa neuzatvárajú do seba, ale či už samostatne, alebo v kombinácii s inými podobnými či aj naznačenými vzdialenejšími prvkami prenikajú do rozličných iných oblastí jazyka a v nich nachodia rozmanité uplatnenie. Tento poznatok ilustrujeme na takom charakteristickom slovnom prvku, ako je samostatná záporová častica *nie* a jej ďalšie (nesamostatné) podoby *ne-*, *-ne-* a *ni-*, jednotlivo aj *-ni* (v spojke a častici *ani*), špecifickým výskytom v rámci jednotlivých druhov pomenovaní aj na distribúcii týchto podôb v rozličných oblastiach jazykovej stavby. Súhrnne sa dá povedať, že tu máme do činenia s rozšírením či s rozvrstvením výskytu záporovej častice *nie* na viacerých úrovniach jazykovej stavby. V danej súvislosti možno pripomenúť, že o zápore v slovenčine už jestvuje monografia Jozefa Pavloviča s názvom *Negácia v jednoduchej vete* z roku 2003.

Keď zostávame na úrovni skladby, najjednoduchšie využitie záporovej morfémy je na vlastnej vetnej úrovni, nasleduje výskyt podoby *nie* ako súčasti tvaru plnovýznamového aj pomocného slovesa *byť* (t. j. *nie som*, *nie si* atď.) a podoby *ne-* ako súčasti určitého tvaru prísudkového alebo vetnozákkladového slovesa a iných plnovýznamových súčastí vety, pokračovať možno prípadmi pevnej popieracej častice pri mnohých lexikálnych jednotkách, ako aj súčasti záporovej morfémy *-ne-* vo viacerých slovotvorných typoch pri odvodzovaní sloviac, podstatných mien, prídavných mien, zámen, prísloviac vrátane vetných prísloviac aj neplnovýznamových slovných druhov a citosloviac, účasťou záporovej morfémy pri tvorbe viacerých viacčlenných spájajúcich výrazov a v ustálených výrazoch vyjadrujúcich rozličné modifikujúce významy v pomere k slovesným tvarom až po jav výskytu zdvojeného záporu typu *nemôže nepovedať* s výsledným neutralizovaním záporu a s kladným znevynutňujúcim významom a napokon vetnej záporovej kongruencie, tak ako ju predstavil Vilém Mathesius ešte v 30. rokoch 20. storočia a doplnil v súbore štúdií *Čeština a obecný jazykozpyt* z roku 1947. Samostatnú problematiku predstavuje výskyt záporovej morfémy v početných a rozmanitých frazeologických spojeniach.

Uvedený krátky výpočet možno na ilustráciu začať od osobitného jednočlenného vyjadrenia záporného postoja zo strany hovoriaceho v podobe *Nie.*, ale zároveň pripomenúť, že ako pobádacia častica aj stráca svoju záporovú identitu a na konci zisťovacej opytovacej vety vyjadrujúcej požadovaný alebo navrhovaný úkon vyslovuje výzvu na súhlas, napríklad

Odložíme to na zajtra, nie? Záporová morféma je tu rovnocenná s morférou *áno*, prípadne *hej*, vyjadrujúcou kladný postoj: *Odložíme to na zajtra, áno?* Rovnaký výsledok takéhoto vyjadrenia s výzvou na súhlasné stanovisko dosiahneme, keď vo forme zisťovacej opytovacej vety použijeme prísudkové sloveso v zápornej podobe na začiatku vety: *Neodložíme to (radšej) na zajtra?* Keďže tu je záporová morféma pevnou súčasťou prísudkového slovesného tvaru *neodložíme* a neutralizácia záporu sa dosahuje inými postupmi, podobná náhrada samostatnou morférou *áno* neprichádza do úvahy. Ďalej môžeme konštatovať, že samostatná slovná podoba *nie* sa spája s tvarmi existenciálneho slovesa *byť* v prítomnom čase, ale používa sa aj na popretie v spojení s inými pomenovaniami, kým v podobe nesamostatnej záporovej morfémy *ne-*, prípadne *-ne-* sa vyjadrenie záporu spája s pomenovaniami naprieč celou slovnou zásobou jazyka a že osobitným poslaním popieracej častice vo vete je vyjadrovať úplný alebo aj čiastkový vetný zápor. Niektoré príklady na využívanie rozličných podôb *vetného* a *čiastkového záporu* v literárnej praxi:

Ale základné kritérium musí byť takéto: meradlom je kultúra, nie moc. (D. Tatarka) – Ja poznám iba čierne, hnedé a biele uhlie. Biele, to je voda, vodná sila, nie? (A. Bednár) – Prepáčte, nie ste náhodou pani profesorka Sekerková? (J. Judínyová) – Je to však márne úsilie: cesta nie je útekom pred sebou, telo zostáva príležitosťou pre všetky hriechy, smrť nie je vyslobodením... (A. Halvoník) – Je nám však ľúto tých, ktorí neveria, lebo sa stali otrokmi pozemského života. (literárna tlač 2024) – Onedlho objavili poklad, aký si už neceníme tak ako naši predkovia. (D. Mikolaj) – Hrnček i reťaz sú z kvalitného materiálu, aby v nepriazni počasia nezhrdzaveli. (D. Mikolaj) – Mama, osôbka pohotová, nelenila, chytro naložila zajaca spolu s knedľou späť na misu a o minútu už zožinala zaslúženú pochvalu za svoj jedinečný kuchársky výkon. (J. Judínyová) – Nevedno, či si nehľadela poriadne pod nohy alebo sa priveľmi náhlila, aby ušiaka priniesla pozvaným labužníkom ešte horúceho. (J. Judínyová) – Nebyť spomenutých akcií, tunajšia literatúra, i tak oklieštená o prepotrebnú hmotnú pomoc, by celkom zanikla. (V. Benková) – Prirodzene, prípad vyriešia, lebo tvoria skvelý tím. Nečudo! Veď Lock je bystrejší, umnejší a rýchlejší ako človek. Chýba mu len jedno – cit. (P. Dinka) – Ale keď sa bližšie pozrieme na moderného človeka, uvidíme, že je viac neslobodný, ako by sa zdalo. (literárna tlač 2024)

Výrazným znakom záporového prvku v slovenčine je to, že funguje ako záporová slovo tvorná morféma, zúčastňujúca sa na utváraní početných a diferencovaných slovo tvorných typov slov so špecifickými významami, ako o tom svedčia prípady typu *nenávisť, nenávistný, nenávidieť, nevdak, nešvár, neplecha, nenazdajky, nevidaný, nevidane, nepodložený, nepodložene, nebadaný, nebadane, neslýchaný, neslýchane*, ktoré v slovnej zásobe ani nemajú svoj priamy kladný významový náprotivok, ďalej slovo tvorných typov, ako sú *oneskorit' sa, znepokojit' sa, znevýhodniť, zanešváriť, zanevriet', nezávideniahodný, odnechciet' sa (niekomu), znechciet' sa, znepáčiť sa, zaneprázdniť, zaneprázdnžený* a početné ďalšie. Ako celkom osobitnú skupinu prípadov pravidelného využitia záporovej morfémy v oblasti tvorenia slov sa žiada zaznamenať okruh *zámen*, v ktorom sa v našom jazyku v rámci skupiny vymedzovacích zámen vyšpecifikovali dve súčasti: *popieracie* zámená typu *nikto, nik, nič, ničí, niktory, nikde, nikam, nikade, nikdy, nikedy, nijaký, nijako, nijakovský, nijakovsky*, utvorené zo základov opytovacích zámen *popieracou* morfémy *ni-*, a neurčité zámená typu *niekto, niečo, niečí, niekory, niekde, niekam, niekade, niekedy, niekoľkí, niekoľko*, utvorené zo základov opytovacích zámen predponou *nie-*, a *nejaký, nejako*, utvorené zo základov opytovacích zámen predponou *ne-*. Predpona *nie-* v týchto prípadoch je synonymná s ďalšími predponami na utváranie zámen s neurčitým významom: *da-, poda-, hoci-, hoc-, všeli-, voľa-, ktovie-, kde-, leda-, bohvie-, ktovie-, neviem-, sotva-, zriedka-, málo-*, prípadne inými, ako aj s príponami *-si, -kol'vek*.

V danej súvislosti sa tak ukazuje, že jedna z podôb *popieracej* morfémy slúži nie iba na vyjadrovanie záporu, prípadne na *popieranie*, ale využíva sa aj na robenie významu daného výrazu neurčitým. Takúto funkciu okrem *popieracej* morfémy *nie-*, využívanej pri zámenách, plní aj morféma *ne-*, menej často aj morféma *nie-*, a tá slúži na *zneurčítovanie* pomenovaní *patriacich* do iných slovnodruhových tried. Potvrdzujú to prípady typu *nevelký, nemalý, necelý, nepočetný, neďaleký, neďaleko, nedlhý, nedlho, onedlho, nevelmi, nemenej, niemennej, niemenší* pri prídavných menách a slovo tvorne súvisiacich príslovkách, ako aj pri číslovkách typu *nejeden, nejeden raz, neraz, neraz-nedva, nemálo, nevel'a, nemnohý, nemnoho*. Medzi podstatnými menami sa nám príklady s neurčitým významom podoby so záporovou morfémy *ne-* nepodarilo nájsť; pravdepodobne sa to dá vysvetliť *substanciálnou* povahou slovnodruhového *substantívneho* významu.

Záporová morféma sa vedno s inými neplnovýznamovými slovnými súčasťami zúčastňuje na utváraní viacčlenných spájacích prostriedkov typu *nie – ale, nie – lež, nielen – ale aj, nie že by – ale* (v písme aj *niežeby*), *ak nie – tak aspoň, skôr nie – ako, nieto že by* (v písme aj *nietožeby*), na utváraní časticových útvarov typu *nie a nie, akoby nie, akože by nie; ako áno, ako nie; aj áno, aj nie* a podobne, o ktorých už bola reč. Niektoré z nich nadobúdajú špecifické významy a používajú sa v osobitných jazykových funkciách; napríklad výraz *nie a nie* v spojení s neurčitkom slovesa v úlohe prísudku alebo vetného základu (napríklad *nie a nie sa upokojiť, nie a nie zapršať*) nadobúda modálny význam neschopnosti, nemožnosti urobiť či dosiahnuť niečo; v podobnej úlohe sa používa aj vetná príslovka *nedajbože*, prípadne *nedajboh*, ktorá má takisto zápornú podobu. Niektoré príklady:

A parobok nie že by sa bál búrky, ale tak pre bezpečnosť zašiel na salaš. (D. Chrobák) – Obrázok, ktorý mnohí dobre poznajú, niežeby sa mu nejako mimoriadne páčil, ale treba kráčať s dobou. (M. Pius) – ... stále krúžil okolo tých istých postáv alebo aspoň mien, v tom istom priestore – Liptove, a ak nie okolo tých istých, tak aspoň okolo istých motívov. (A. Matuška) – Kniha vyšla v pôsobivej grafickej úprave v apríli 2023 vo vydavateľstve Ikar, ktoré sa nielen týmto edičným činom zaradilo medzi najvýznamnejšie súčasné vydavateľstvá na Slovensku. (J. Švantner) – /Tvorba/ je to dlhá cesta za vlastným poznaním a práve na tejto ceste spoznávam nielen seba, ale aj iných, realizujem sa prostredníctvom tvorby. (V. Benková) – V tejto súvislosti je však spoločensky nielen vhodné, ale aj potrebné zdôrazniť úlohu Literárneho fondu, ktorý udeľovaním literárnych cien a prémiei vytvára nevyhnutnú hodnotovú hierarchiu v kontexte celej súčasnej pôvodnej a prekladovej tvorby. (J. Švantner) – Anna v roku 1821 ovdovela, manžel jej zanechal veľa dlhov, takže už nielenže nemohla učiteľa Palackého podporovať, ale sama ledva unikala pred veriteľmi a horko-ťažko splácala aspoň najnutnejšie dlhy. (M. Pius) – Mišo Pogáň – ani sama tomu neverím, že to bol on – ani tak ne-debatoval, ako skôr prednášal. (A. Bednár) – Ale nás nezaujímá nevďak, ktorý vtedy vládol svetom – a odvtedy si sem-tam ešte zavládne –, ako skôr opakujúca sa výčitka z komunizmu. (V. Mináč) – Nepestovala kritiku v podobe otvoreného útočenia, lež skrytou iróniou, to jest takým zobrazovaním, kde sa spoločenské rozpory samy odhaľovali ako nezdravé. (A. Matuška) – Dobre bolo povedané, že nie o more, ale o námorníkov ide Conradovi. (A.

Matuška) – Nebol to však plač nad rozliatym mliekom, lež nad skysnutým mliekom... (P. Dinka) – Ak moc necháme pôsobiť, nedosiahneme nič iné než väčšiu moc a násilie. (M. Pius) – Nesadol si, prestupoval z nohy na nohu, strašne ťažko sa mu čakalo a notár nie a nie sa doobliekať. (J. C. Hronský) – Nie a nie mu svitnúť, kde urobil osudný krok, ktorého následky prežíva teraz ako pohromu... sériu katastrof. (L. Ballek) – Už roky sa vláčim, kade-tade obzerám a hľadám, ale poriadnu ženu nedajbože nájsť. (Ľ. Ondrejov) – Eva pokúsila sa natiahnuť ich, no retiazka od pondusu založila sa na akési koliesko a hodiny nedajbože pohnúť. (M. Kukučín)

V uvedených dokladoch si čitateľ mohol všimnúť, že popri viacčlenných spájajúcich útvaroch typu *niežeby – ale, nielen – ale ani, nielenže – lež, ani nie tak – ako skôr* a podobných sme ako rovnocenné s tými, čo zahŕňajú záporovú časticu *nie* či už ako samostatnú, alebo ako súčasť väčšieho výrazu, uvádzali príklady s nesamostatnou záporovou časticou *ne-* ako pevnou súčasťou prísudkového slovesa alebo aj inej súčasti vety. V podobe spájajúcich výrazov môžeme takéto výrazy uviesť takto: *ne- – ale, ne- – lež, ani tak ne- – ako skôr, ne- – ako skôr, nielenže ne- – ale ani* a iné, prípadne použiť opisné vyjadrenie. Tento stav pripomíname jednak preto, že podoby záporových morfém ako samostatných aj ako nesamostatných sú v tomto postavení aj v iných podobných prípadoch významovo aj funkčne rovnocenné, a jednak preto, že uvedené podoby s nesamostatnou záporovou morféomou sa v našej gramatickej literatúre pri výpočte doteraz osobitne neuvádzajú.

Osobitný jav pozorujeme pri spojení dvoch záporových slovies v syntagme typu *nemôže nepovedať*: tu sa takýto zdvojený zápor neutralizuje a spojením sa vyjadruje pozitívne tvrdenie, ktorého význam v danom prípade pri zodpovedajúcej náhrade modálneho pomocného slovesa vystihuje spojenie *musí povedať*. Podobne je to pri spojení zápornej formy modálneho slovesa *smieť*, t. j. *nesmie nepovedať*, a pri spojení zápornej formy zvrätneho modálneho slovesa *dať sa*, t. j. *nedá sa nepovedať, že...* Ako vidno, ide tu o spojenie určitého tvaru modálneho slovesa s významom možnosti – nemožnosti, prípadne povinnosti alebo schopnosti či neschopnosti v zápornej podobe so zápornou podobou neurčitku plnovýznamového slovesa. Plnohodnotnou náhradou spojenia s modálnym slovesom je spojenie sponového slovesa s významovo príbuzným prídavným menom v zápornej podobe a so záporným neurčítom plnovýznamového slovesa typu *je nemožné nepovedať*, prípadne aj v podobe

nie je možné nepovedať. V jednočlennej vete sa v takom spojení namiesto zápornej formy určitého tvaru prísudkového slovesa využíva modálna vetná príslovka *nemožno*. Konštrukcia s takýmto zdvojeným záporom sa vyznačuje zreteľnou príznakovosťou, danou zvýšenou nástojčivosťou vyjadrenia a tým sa čiastočne prekrýva s emocionálnym zafarbením vyjadrenia. Využíva sa v prejavoch rétorického alebo aj publicistického, esejistického či umeleckého štýlu. Niektoré príklady z literárnej praxe:

Keď si Baudelairov odkaz premietneme do našej súčasnosti, nemôže-me nepocítiť príchuť neznesiteľnej trpkosti, ktorá sa vynorí, vždy keď sa končí cesta, za ktorou je už iba prázdnota a tma. (J. Švantner) – Ako na kosť pragmatický politik /Svätopluk/ nemohol neuznávať jeho osobnostný rozmer, ale ani Metodov nezanedbateľný vplyv v Ríme či Konštantínopole. (M. Homza) – Mama. Nemohol som ju neposlúchnuť, ak som nechcel počuť jej povzdych: (D. Tatarka) – Skúsené oči archeológov si však na Havráunku nemohli nevnímať kruhové obrysy valu. (Milan Ferko) – A ak je v ňom vedľa jasu a vykúpenia nárek a kľč, to jednak preto..., jednak preto, že nie je možné nevidieť, ako sa človek prevíňa na človeku. (A. Matuška) – V hore nemožno nerobiť. Lebo hora večne rastie. (L. Ondrejov)

Špecifický na úrovni vety je aj spomenutý jav záporovej kongruencie, pri ktorej sa vo vete s celkovým záporom vyjadreným na tvare prísudkového alebo vetnozákkladového slovesa vyžaduje aj použitie slov so všeobecným významom typu *kto, čo, aký, či, kde, ako* a podobne v zápornej podobe (Nikdy som od neho nič také nepočul.). Príklady z literárnej praxe:

Vo vedľajšej izbe nikto nič nezbadal, živý hovor prúdil nerušene ďalej. (J. Judínyová) – Ako je možné, že ju to neznepokojuje, že s tým nič nerobí? (P. Dinka, preklad) – Je Baudelairovou zásluhou, že historická kontinuita francúzskej poézie nebola nikdy porušená, z čoho možno odvodiť tézu, že poézia je jedným z nositeľov národnej jednoty a kontinuity. (J. Švantner) – A ani som nikde nečítal zdrvivú kritiku namierenú proti všetkým, čo sa odvažujú siahať na neobmedzenú slobodu investigatívnych žurnalistov. (D. Mikolaj) – ... alebo že odložila rúško? Napokon ani on /= šéf/ nemá nijaké. (J. Judínyová) – Napokon, treba to pripomenúť, nikto solídne nevie, čo to /= postmoderna/ je. (J. Švantner) – V tejto chvíli treba povedať, že nikomu zo zúčastnených sa nič nestalo, dokonca ani ušiakovi. (J. Judínyová) – Ani jedno z týchto a ďalších vydaní nebolo však z hľadiska autorizovanosti a autentickej príslušnosti ku

Kvetom zla adekvátne, resp. úplné a autentické. (A. Halvoník) – To znamená, že sa so Šaldom a s jeho ponímaním umenia neocitáme v ríši zábav a rozkoší, ale v ríši úloh a zaviazaností, nie v ríši pohodlia, ale v ríši heroického úsilia, v ktorej sa nikomu nedostáva ničoho darom. (A. Matuška)

Napokon nemožno obísť hojný výskyt záporovej morfémy v rozličných podobách vo frazeologických jednotkách, ako sú *Nie je niekto/niečo ako niekto/niečo* s významom „každý je iný, každá vec je iná“. – *Ani ma nemá, aby som sem zapisoval všetko, čo tam poskusovala*. (F. Hečko) s významom „neprichádza do úvahy, aby sa to stalo“. – *Za nič na svete nemohol som nahlas vysloviť to, že by sa bola spreneverila danému slovu*. (M. Figulí) – *Mimochodom, pani R. nepripomínam z Prahy len tak pre nič za nič*. (literárna tlač 2024, preklad) – *Ako áno, ako nie, dvadsiateho dňa mi z týchto 50 rubľov zostalo 50 kopejok*. (J. Jesenský) – *Nič to, že tento osud antickej tragédie raz nazývame osudom, raz nemilosrdným Jehovom alebo ekonomickým zákonom socializmu*. (D. Tatarka) – *Nebolo mu do reči*. (G. Rothmayerová)

Naznačené prípady diferencovaného využívania záporovej morfémy, ilustrované príkladmi – hoci často len náznakovito – ukazujú, že synsémantické prvky v slovnej zásobe jazyka nie sú pre svoju synsémantickosť vonkoncom uzavretou skupinou, skôr naopak, že sú veľmi živou súčasťou slovnej zásoby, slovtvorby aj gramatickej stavby nášho jazyka a že tak prestupujú nielen celú slovnú zásobu s jej významovou rozmanitosťou, ale aj pestrú slovtvorbu a gramatickú a v nej morfológickú aj syntaktickú stavbu jazyka.

LITERATÚRA

KAČALA, Ján: Asyntagmatické javy v syntaktickom systéme jazyka. In: Zborník Spolku vojvodinských slovakistov, 16 – 18, 1994 – 1996. Red. D. Dudok et al. Nový Sad /Srbsko/: Spolok vojvodinských slovakistov 2000, s. 9 – 16.

KAČALA, Ján: Nesyntagmatické útvary v syntaxi vety. Slovenská reč, 2003, r. 68, č. 3, s. 129 – 136.

KESSELOVÁ, Jana – KARPINSKÝ, Peter – IMRICHOVÁ, Mária – PODHAJECKÁ, Katarína: Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine. Synchronia – diachronia – ontogenéza. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2013. 312 s.

MATHESIUS, Vilém: Čeština a obecný jazykozpyt. Praha: Melantrich 1947. 468 s.

MISTRÍK, Jozef: K otázke častíc v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie IV. Spisovný jazyk. Red. Jozef Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959, s. 201 – 226.

ORAVEC, Ján: Slovenské predložky v praxi. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 232 s.

PALKOVIČ, Jozef: Negácia v jednoduchej vete. Bratislava: Slavistický kabinet Slovenskej akadémie vied 2003. 140 s.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

Priezviská Dula, Dulka, Dulík

IVETA VALENTOVÁ

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, v. v. i., Bratislava

Abstract: The article deals with the motivation, origin and formation of the surnames *Dula*, *Dulka*, *Dulík*, or more generally surnames with the base *dul-*. The most probable interpretation is that they are related to the name of the tree or shrub *dula* (*Cydonia*, English *quince*). However, due to interlingual contacts, they could have been formed from other appellatives or proper names and their onymic motivation could have been different. The author also analyzes these other possibilities.

Do redakcie sme dostali čitateľskú otázku, aký význam má priezvisko *Dulík*, ktoré sa vyskytuje v rodine pýtajúcej sa panej z Krásnej Hôrky (okr. Tvrdošín), pričom v tejto obci sa podľa pisateľky v minulosti nachádzali aj priezviská *Dula* a *Dulka*. Ak chceme hovoriť o význame, obsahu priezviska, z hľadiska teórie vlastných mien ich obsahom sú tzv. onymické sémantické príznaky alebo funkcie, z ktorých základnou je spoločensky podmienená identifikácia jednotliviny v rámci druhu, v prípade priezviska osoby. Prímená (historické priezviská) i súčasné priezviská sa vyznačujú ešte ďalšími špecifickými príznakmi. Našej pisateľke však skôr išlo o to, ako tieto priezviská vznikli, z akých slov sa utvorili a aká bola ich motivácia. Priezviská *Dula*, *Dulka*, *Dulík*, hoci sa môžu zdať na pohľad priezračné, nemusia mať jednoznačný pôvod, spôsob vzniku ani rovnakú motiváciu. Priezvisko *Dula* sa nachádza najmä na východnom Slovensku, má ho približne iba 68 rodín¹,

---

Príspevok vznikol v rámci vedeckého projektu Lexika slovenských terénnych názvov – 2. časť (č. 2/0026/24) grantovej agentúry VEGA. Použité skratky jazykov: psl. – praslovanský.

¹ Počty rodín sú len približné na základe počtu mužských nositeľov priezviska podľa stavu z r. 1995 (Ďurčo a kol., 1998).

podobu *Dulla* má na strednom a západnom Slovensku 29 rodín. Priezvisko *Duľa* je iba na východnom Slovensku (najmä v okrese Spišská Nová Ves, ale aj Prešov či Košice) a má ho 140 rodín. Podoby *Dulka* a *Dulik* nie sú veľmi frekventované, ale ich areály výskytu sú odlišné, hoci sa čiastočne prekrývajú. Priezvisko *Dulka* má dovedna 72 rodín najmä na Považí v okrese Považská Bystrica a na Orave, zatiaľ čo rodín s priezviskom *Dulik* je len o niečo viac (82) a vyskytujú sa najmä na Orave, Liptove a Spiši. Aj tento fakt môže poukazovať na to, že mohli vzniknúť rozličnými spôsobmi.

Všetky tri priezviská sa v čase svojho vzniku tvorili ako prezývky podľa vlastností z apelatíva *dula* s významom „ovocný strom alebo ker, dula obyčajná (*Cydonia oblonga*)“, „plod z tohto stromu alebo kra“ (Slovník slovenského jazyka 1, s. 342; ďalej SSJ). Možno však namietat, že apelatívum *dula* v takejto podobe je známe až od 18. stor. Staršia podoba je *gdula* (< *kdula*, porov. i čes. *kdoule*), ktorej východiskom by mohlo byť psl. slovo **kьdulja* (Králík, 2015, s. 138). V nárečiach sa používajú aj podoby *duľa*, *bduľa*, *gdula* (Slovník slovenských nářečí 1, s. 407; ďalej SSN). Na východnom Slovensku sa zriedkavo vyskytujú priezviská *Gdula* (11 rodín) a *Gduľa* (31 rodín), ktorých pôvod z týchto starších a nárečových podôb apelatíva *dula* je veľmi pravdepodobný. Dvojmenná pomenovacia sústava s členmi rodné (krstné) meno + priezvisko bola totiž uzákonená až počas jozefinských reforiem v 2. pol. 18. stor. Touto kodifikáciou sa priezvisko stalo povinné a povinne dedičné. Dedičnosťou priezvisk sa ich inventár relatívne uzavrel. Priezviská, ktoré sa tvorili z podoby apelatíva *dula*, preto mohli vzniknúť eventuálne až v 18. stor. ešte pred týmto uzákonením. V Historickom slovníku slovenského jazyka 1 (1991, s. 324; ďalej HSSJ) sa uviedol najstarší doklad so zjednodušenou podobou bez začiatočného *g*- už zo 17. stor., a to na prídavné meno *dulový*: *hadj koreň s dulowau mizkau* (Methodica tractatio...). Nemožno preto vylúčiť, že aj podstatné meno *dula* bez začiatočného *g*- sa používalo oveľa skôr a mohli sa z neho tvoriť prímená (po oficiálnom uzákonení dvojmennej pomenovacej sústavy už hovoríme o priezviskách). Z deminutívnych podôb apelatív sice tiež vznikali prímená, ale prípona *-ik* mala v pomenovaní osôb aj inú funkciu. Slúžila na tvorenie prímen synov (otec *Dula/Duľa* – syn *Dulik*). Rozšírená je po celom Slovensku (porov. Majtán, 2014, s. 44). Deminutívna podoba *dulik* od slova *dula* nie je známa z apelatívnej lexiky, preto výklad, že ide o synovskú príponu, je v tomto prípade pravdepodobnejší.

České priezviská *Dulík, Dulíček, Dulina, Dulínek, Dulka, Dulovec, Důla, Důlka* sa však motivačne vykladajú z apelatíva *důlek* (= priehľbenina), resp. sa s ním usúvzťažňujú. Vznikali buď ako priezviská podľa fyzických vlastností, napríklad ako prezývka človeka s jamkou na brade, ale mohlo ísť aj o priezviská podľa pôvodu, t. j. mohli tak nazvať niekoho, kto býval, resp. mal postavený dom na prehľbenom, zníženom mieste, v jame, rokline, príp. z takého miesta alebo domu pochádzal (porov. napr. Kotík, 1897, s. 153; Moldanová, 2015, s. 45). J. Beneš (1962, s. 224) zaradil české priezviská *Duleček, Dulíček* len do okruhu priezvisk, ktoré vznikli z názvov častí tváre a hlavy ako napr. *Líčka, Čelák, Škraňka*. Česi a s nimi aj české prímená sa na naše územie dostali už v minulosti napr. prostredníctvom husitsko-bratrických výprav. Čeština v predpisovnom období slovenčiny plnila funkciu spisovného jazyka, preto takáto motivácia najmä priezvisk *Dulka, Dulík* na našom území sa tiež javí ako pravdepodobná. Najmä ak ide o priezvisko *Dulka* aj vzhľadom na jeho výskyt najmä v západoslovenskej považskej oblasti. České slová *důl, důlek*, slov. *dol* s významami „dolina, údolie; jama; baňa, šachta; priekopa“, resp. predložka *dole* majú východisko v psl. *doľb* (porov. Machek, 1968, s. 134; Králik, 2015, s. 129 – 130). Podľa HSSJ 1 (s. 281) sa aj v staršej slovenčine vyskytoval hláskový variant *důl* apelatíva *dol* najmä s významami „baňa, šachta“, „priekopa, kanál, zákop“ a deminutívum *důlka* k významu „dolina, údolie“ slova *dol* (*důl*). Tieto podoby však mohli závisieť aj od vzdelania a pôvodu pisateľov historických prameňov, z ktorých boli doklady vyexcerpované.

Na Orave, resp. na severnom Slovensku možno zase očakávať vplyv poľštiny. Utvorenie poľských priezvisk *Dul, Dula, Dulo, Dulik, Dulek, Dulok, Dulka, Dulko* a i. so základom *dul-* K. Rymut (1999, s. 157) vysvetlil od psl. slovesa **dulęti* s významom „priebierať, stučniť“. V tomto prípade by išlo o priezvisko podľa fyzických vlastností niekoho, kto bol tučný, resp. výrazne pribral na váhe. K rovnakému spôsobu vzniku poľského priezviska *Dulic* sa priklonili aj Z. Kaleta, L. Dacewicz a B. Raszewska-Žurek (2007, s. 38). K. Rymut (1999, s. 157) ako druhú možnosť ponúkol motiváciu apelatívom *dula* s významom „druh hrušky“. Vo význame „sorta hrušiek“ sa používalo aj na východnom Slovensku (SSN 1, s. 407), preto nemuselo ísť o poľské priezvisko, ale s touto motiváciou mohlo vzniknúť rovnako aj u nás.

Nemožno vylúčiť, že motiváciou priezvisk prezývkového charakteru so základom *dul-* môžu byť aj významy iných historických a nárečových slov, napr. významy „epidémia, mor dobytka“ či „krátka fujavica“ apelatíva *dúl* (HSSJ 1, s. 324; SSN 1, s. 407), resp. tieto priezviská môžu súvisieť s nárečovým expresívnym slovesom *dúlat'* (*dúľat'*) s významami „bit“; „hádzat', naphávať“ či *dul'dat'* s významom „cicať; piť z fľaše“, príp. s pomnožným substantívom *dúle* „mračná, oblačnosť“ či so slovom *dulov*, ktorým sa označoval niekto, kto mal schopnosť nájsť niečo skryté, snorič (SSN 1, s. 407 – 408), hoci etymologicky nemusia spolu súvisieť. K. Kálal a M. Kálal (1923, s. 121) predpokladali, že slová *dúl* vo význame „mor dobytka“ a *dulovať'* (*duluvať'*) „hľadať niečo, čmuchať (napr. o psovi)“ budú zrejme prevzaté z maďarčiny. Uviedli aj slová *dul'a* s významom „hľuza“, *dulej* s významom „krátky dážď, prehánka“, ale *dúlovec*, *dúly* s významom „prudký dážď“. Tieto slová sú síce naozaj zväčša hungarizmy (Gregor, 2023, s. 283 – 285), ale adaptovali sa do slovenčiny, a hoci sa všetky nenachádzajú v HSSJ, možno predpokladať, že sa používali v staršej slovenčine a mohli byť motivantmi vzniku prímen.

V priezvisku *Dulla* pravdepodobne môže ísť len o grafický variant s dvoma hláskami, ako napríklad aj v priezviskách *Holý/Holly*, *Kolár/Kollár* a pod., ale mohlo by ísť aj fonetickú zmenu *dl > ll – Dudla > Dulla* ako napr. *Vidlár > Villár*, ak priezvisko vzniklo v považskej oblasti západnej slovenčiny, resp. s presahom na stredné Slovensko (Krajčovič, 1988, s. 74; Atlas slovenského jazyka I/1, s. 290 – 293), príp. išlo o zapisovateľa s takýmto nárečovým povedomím. Priezvisko *Dudla* síce mohlo vzniknúť z apelatíva *dudla* s významom „dutina v bütľ'avom strome“, ale podľa SSN 1 (s. 404) ide o východoslovenský výraz, resp. vyskytuje sa na východe stredného Slovenska. Podoba *Dudla* sa aj nachádza najmä na východnom Slovensku, dovedna ju má len 14 rodín. Ak by však išlo o podobu so zdvojenou spoluhláskou, skôr by potom priezvisko mohlo súvisieť so slovesom „dudlat“ s významom „hundrať, frľať, šomrať“ (HSSJ 1, s. 322), teda by išlo o prezývkové priezvisko podľa duševnej vlastnosti.

Na východnom Slovensku (najmä na juhu v okrese Košice) je priezvisko *Ďula* pomerne zriedkavé (má ho iba 20 rodín). Jeho vznik možno hľadať v maďarskom rodnom (krstnom) mene *Gyula* [d'ula].² Hoci s pôvo-

² O súvislosti maď. mena *Gyula* s menom *Július* latinského pôvodu p. Ladó – Bíró (2004, s. 63 – 64). Podľa F. Gregora (2023, 284) má však turkický pôvod.

dom priezvisk *Dula*, *Dulka*, *Dulík* nesúvisí, mohlo sa zapísať slovenskou grafikou, pri zápise bez mäkkčena azda aj *Dula*. Zápis s hláskou *d* mohol byť spôsobený napríklad aj vplyvom nárečia, v ktorom sú len tvrdé konsonanty, resp. zapisovateľom, ktorý bol nositeľom tohto nárečia. Prinajmenšom pri priezvisku *Dula* z južného Slovenska je potrebné počítať aj s takouto možnosťou motivácie.

Vo východoslovenskej oblasti môže ísť aj o vplyv ukrajinčiny. Vznik ukrajinských priezvisk *Dul*, *Dula* P. Čučka (2005, s. 215) tiež vysvetlil z rodných (krstných) mien, ale z hypokoristických podôb *Dul*, *Dula* mien *Radul* (Радул) a *Chrystodul* (Христодул), porov. aj chorvátske domáce mená *Dula*, *Dulko*, *Dulo* od mien *Duka*, *Dukadin*, *Dušan*, *Hristodul*, *Radul* (Šimundić, 1988, s. 410). Priezviská *Dul*, *Dúl* sú u nás ojedinelé (dovedna len 4 rodiny v okr. Košice a Rožňava).

Priezvisko podľa pôvodu *Dulovský*³ sa utvorilo z názvu dediny *Dulov* (okr. Ilava) v bývalej Trenčianskej župe. Z jej maďarského názvu *Dúló* sa maďarskou adjektívnou príponou *-i* utvorilo priezvisko *Dulai* (42 rodín, porov. aj Kázmér, 1993, s. 318). Nemožno vylúčiť, že priezvisko *Dulai/Dulaj* je pomaďarčené pôvodné prímeno *Dulovský*, ktoré poukazuje na pôvod z tejto obce pri migrácii obyvateľstva zo severných žúp dnešného územia Slovenska smerom na juh. Maďarská adjektívna prípona *-i* sa v slovenskom prostredí zapisovala aj ako *-y* alebo *-j* (Majtán, 2014, s. 39), preto rovnakou motiváciou mohli vzniknúť aj priezviská *Dulaj* (27 rodín), *Dulaj* (120), *Dúlaj* (2). V týchto prípadoch však mohlo ísť aj o iný zo spomínaných spôsobov vzniku a koncové *-i*, *-y* bola len snaha o pomaďarčenie priezviska. Mohlo by ísť aj o priezviská prezývkového charakteru, pretože príponou *-aj* sa v slovenčine tvoria pomenovania nositeľov vlastností, napr. priezviská *Hlavaj*, *Motaj*, *Taraj*, *Trimaj*, *Zubaj*, takže nemusí ísť o cudzí vplyv (porov. Majtán, 2014, s. 39).

Azda s maďarským názvom slovenskej dediny *Dulov* súvisia aj zriedkavé priezviská *Dulo* (jedna rodina v Čiernom Balogu, o. Banská Bystrica), *Duló* (4), *Dúló* (15) na juhu Slovenska v okresoch Levice, Veľký Krtíš a Nové Zámky. Keďže sa tieto priezviská nachádzajú aj v Maďarsku, M. Kázmér (1993, s. 318) ich pôvod vysvetlil z maď. slova *dúló* s významom buď „adószedő, végrehajtó, szolgabíró“ (= vyberač daní, exekútor; slúžny),

³ Priezvisko *Dulovský* sa síce v databáze priezvisk z r. 1995 nenachádza (Đurčo, 1998), ale vyexcerpovalo sa z voľičských zoznamov z r. 1964.

alebo „pusztító, fosztogató“ (= zhubný, ničivý), takže potom by išlo o priezviská buď podľa zamestnania, alebo podľa vlastnosti.

Záver: Priezviská so základom *dul-* môžu mať rozličný pôvod a motiváciu. Za najpravdepodobnejšie pokladáme vysvetlenie, že súvisia s názvom stromu alebo kríka *dula*, pričom mohlo ísť o niekoho, kto túto plodinu pestoval alebo predával (priezvisko podľa zamestnania), alebo predka nositeľa takého priezviska mohli pomenovať na základe nejakej vonkajšej alebo vnútornej podobnosti s touto rastlinou alebo jej plodom (priezvisko prezývkového charakteru podľa vlastnosti). Nemožno však vylúčiť, že vznikli od českých slov *důl, důlek* buď ako prezývky niekoho s jamkou na brade, alebo niekoho, kto býval na prehĺbenom, zníženom mieste, v jame, rokline, príp. z domu postaveného na takomto mieste pochádzal. Na severnom Slovensku mohlo ísť aj o vplyv poľštiny, v ktorej sa vznik priezvisk so základom *dul-* vykladá najmä od psl. slovesa **dulěti* s významom „priberať, stučniet“. V tomto prípade by išlo o prezývku niekoho, kto bol tučný, resp. výrazne pribral na váhe. Motivantmi mohli byť aj významy iných slovenských slov so základom *dul-*, resp. *dúl-*, napr. *dúl, dule, dúby, dulov, dulej, duľa, dúlovec, dúlať (dúlťat), duľdať, dulovať (duluvať)*, ktoré sú síce zväčša maďarského pôvodu, ale používali sa v staršej slovenskej lexike a v nárečiach sa niektoré z nich používajú dodnes. Na východnom a južnom Slovensku treba počítať s výkladom z rodného (krstného) mena. Ukrajinské priezviská *Dul, Dula* vznikli z hypokoristických podôb mien *Radul* a *Chrystodul*. V zmiešaných slovensko-maďarských oblastiach pri priezvisku *Dula* by síce mohlo ísť o adaptovaný zápis slovenskou grafikou maďarského priezviska *Gyula* z rovnomenného rodného (krstného) mena, ale tento výklad pokladáme za málo pravdepodobný. Predpokladané slovenské priezvisko *Dulovský* a maďarské alebo pomadžarčené priezviská *Dulai, Dulay, Dulaj* poukazujú na pôvod ich nositeľov zo slovenskej obce *Dulov*, hoci *Dulaj* môže byť aj priezvisko podľa vlastnosti so slovenskou príponou *-aj*. Zato priezviská *Dulo, Duló, Dúló* môžu byť maďarské priezviská podľa vlastnosti alebo zamestnania, ktoré vznikli z maďarských apelatív.

LITERATÚRA

Atlas slovenského jazyka. Vokalizmus a konsonantizmus. I/1. Časť prvá: Mapy. Spracovali J. Štolc, F. Buffa, A. Habovštiak a kol. Ved. red. E. Pauliny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 314 s.

BENEŠ, Josef: O českých příjmeních. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1962. 356 s.

ČUČKA, Pavlo: Prizvyšča zakarpatskych ukrajinciv. Istoryko-etymolohičnyj slovnyk. Lviv: Vydavnyctvo "Svit" 2005. 704 s.

ĐURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica - Copernicus Database [online]. Paris: ELRA 1998. CD ROM. Dostupné na http://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html.

GREGOR, Ferenc: A szlovák nyelv magyar elemei. Budapest: 2023 Kairosz Kiadó. 954 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991. 536 s.

KÁLAL, Karel – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nářečí. Banská Bystrica: Vlastným nákladom 1923. 1 112 s.

KALETA, Zofia – DACEWICZ, Leonarda – RASZEWSKA-ŽUREK, Beata: Słownik najstarszych nazwisk polskich – pochodzenie językowe nazwisk omówionych w Historii nazwisk polskich tom 1. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy 2007. 192 s.

KÁZMÉR, Miklós: Régi magyar családnevek szótára. XIV – XVII. század. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság 1993. 1 172 s.

KOTÍK, Antonín: Naše příjmení. Praha: Nákladem J. Kotíka 1897. 290 s.

KRÁLIK, Eubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. 1. vyd. Bratislava: Veda 2015. 704 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.

LADÓ, János – BÍRÓ, Ágnes: Magyar utónévkönyv. Budapest: Vince Kiadó Kft. 2004. 264 s.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd 1968. 868 s.

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2014. 196 s.

MOLDANOVÁ, Dobrava: Naše příjmení. Praha: Agentura Pankrác 2015. 232 s.

Methodica tractatio de peste una cum remediis praeservativis et curativis ex Petri Bayeri medici Taurinensis libro de peste excerpta. 17. stor. 169 s. Rkp. v súkr. vlastníctve.

RYMUT, Kazimierz: Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. T. 1. Kraków: Polska Akademia Nauk. Instytut Języka Polskiego 1999. 504 s.

Slovník slovenského jazyka. 1. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 832 s.

Slovník slovenských nářečí. 1. Red I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.

ŠIMUNDIĆ, Mate: Rječnik osobnih imena. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske 1988. 574 s.

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Druhové mená cudzokrajných cievnatých rastlín. 7. Druhy začínajúce sa písmenami T – Z. Doplnky

MICHAL HRABOVSKÝ (*Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*) – JÁN KLIMENT (*Botanická záhrada Univerzity Komenského v Bratislave, pracovisko Blatnica*) – IVETA VANČOVÁ (*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.*)

- Tabernanthe iboga* Baill. – tabernanta páperistá (iboga)
Tachia parviflora Maguire et Weaver – tachia malokvetá
Tachigali formicarum Harms – záhubník mravčí
Taenidia integerrima (L.) Drude – tenidia celistvookrajová
Tahina spectabilis J. Dransf. et Rakotoarin. – tahina obdivuhodná
Talisia mollis Cambess. – talízia mäkká
Tamijia erectifolia Meekiong – tamidžia vzpriamenolistá
Tanaecium dichotomum (Jacq.) Kaehler et L. G. Lohmann – tanečia vidlicovitá
Tanquana hilmarii (L. Bolus) H. E. K. Hartmann et Liede – tanquana Hilmarova
Tapinanthus oleifolius (J. C. Wendl.) Danser – tapinant olivolistý
Tapirira obtusa (Benth.) J. D. Mitch. – tapirira tupá
Tapura amazonica Poepp. – tapura amazonská
Taralea cordata Ducke – taralea srdcovitá
Tarchonanthus camphoratus L. – gáfrovec urastený
Tasmania piperita (Hook. fil.) Miers – tasmania pieporná
Tassadia trailliana (Benth.) Fontella – tasadia Traillova
Tavaresia barklyi (Dyer) N. E. Br. – tavarézia Barklyho
Tecophilaea cyanocrocus Leyb. – šafranovec šafranovomodrý
Tectaria heracleifolia Underw. – tektária boľševníkolistá
Tecticornia indefessa K. A. Sheph. – slanorožka neúnavná
Tectiphiala ferox H. E. Moore – tektifiala hrozivá
Teedia pubescens Burch. – tédia páperistá
Telanthophora steyermarkii (Greenm.) Pruski – starcovník guatemalský

- Telephium imperati* L. – rozpre-
strenka cisárska
- Telosma accedens* (Blume) Backer
– telozma roznietená
- Temburongia simplex* S. Dransf. et
K. M. Wong – temburonka jedno-
duchá
- Teramnus mollis* Benth. – sójovec
mäkký
- Ternstroemia gymnanthera* (Wight
et Arn.) Bedd. – ternstrémia na-
hokvetá
- Testulea gabonensis* Pellegr. – testu-
lea gabonská
- Tetraberlinia bifoliolata* (Harms)
Hauman – tetraberlínia dvojlistková
- Tetracera sarmentosa* (L.) Vahl
– štvorplôdik poplázovitý
- Tetrachondra patagonica* Skottsbo.
– štvorhranka patagónska
- Tetradenia riparia* (Hochst.) Codd
– tetradénia pobrežná
- Tetraglochin andina* Ciald. – štvor-
krídliak andský
- Tetramerista glabra* Miq. – punak
holý
- Tetraneuris torreyana* (Nutt.)
Greene – zlatolúč Torreyov
- Tetrapleura tetraptera* (Schumach.
et Thonn.) Taub. – habarkovec
štvorkrídly
- Tetrapterocarpon geayi* Humbert
– štvorkrídlovec Geayov
- Tetrorchidium andinum* Müll. Arg.
– klbkatec andský
- Thapsia garganica* L. – tapsia gar-
ganská
- Thaspium pinnatifidum* (Buckley)
A. Gray – paštrnákovec perovito-
strihaný
- Thaumatococcus flavus* A. C. Ley
– sladkoplod žltý
- Thecacoris trichogyne* Müll. Arg.
– tekakora páperistopiestiková
- Thelesperma megapotamicum*
(Spreng.) Herter – kráska rio-
grandská
- Theligonum cynocrambe* L. – devo-
nos rozprestretý („psia kapusta“)
- Thelypodium integrifolium* (Nutt.)
Endl. – kaňonovec celistvolistý
- Themeda triandra* Forssk. – temeda
trojtyčinková
- Thibaudia floribunda* Kunth – kle-
notka kvetnatá
- Thismia gardneriana* Hook. fil. ex
Thwaites – tismia Gardnerova
- Thilachium africanum* Lour. – nit-
kovka africká
- Thomandersia anachoreta* Heine
– tomandersia pustovnícka
- Thompsonella minutiflora* (Rose)
Britton et Rose – tomsonovka
drobnokvetá
- Thonningia sanguinea* Vahl – tonin-
gia krvavá
- Thoracocarpus bissectus* (Vell.)
Harling – zárezovec dvojčipý
- Thottea grandiflora* Rottb. – trojčí-
povka veľkokvetá

- Thouinia striata* Radlk. – tuínia pruhovaná
- Thurnia sphaerocephala* (Rudge) Hook. fil. – turnia guľatohlavá
- Thymbra spicata* L. – tymiánka klasnatá
- Thyrsodium guianense* Sagot ex Marchand – metlinovec guyan-
ský
- Thyrsostachys oliveri* Gamble – bambus Oliverov
- Thysanolaena latifolia* (Roxb. ex Hornem.) Honda – metličkovka širokolistá
- Thysanotus multiflorus* R. Br. – obrúbenka mnohokvetá
- Tieghemella africana* Pierre – makora africká
- Tiliacora triandra* (Colebr.) Diels – tiliakora trojtyčinková
- Tilingia tsusimensis* (Y. Yabe) Kitag. – tilingia čušimská
- Timonius grandifolius* Valetton – timon veľkolistý
- Tinospora cordifolia* (Willd.) Hook. fil. et Thomson – tinospóra srdcovitolistá
- Tipuana tipu* (Benth.) Kuntze – tipuana nádherná
- Titanotrichum oldhamii* (Hemsl.) Soler. – náprstníček Oldhamov
- Tontelea micrantha* (Mart.) A. C. Sm. – tontelea drobnokvetá
- Torricellia angulata* Oliv. – toričelia hranatá
- Torreyochloa viridis* (Honda) Church – torejovka zelená
- Touchardia latifolia* Gaudich. – olona širokolistá
- Toulicia guianensis* Aubl. – tulícia guyanská
- Tourrettia lappacea* (L'Hér.) Willd. – úponatka lopúchovitá
- Tournefortia walkerae* C. B. Clarke – turneforcia Walkerovej
- Tovaria pendula* Ruiz et Pav. – továria previsnutá
- Tovomitopsis paniculata* (Spreng.) Planch. et Triana – tovomitovec metlinatý
- Toxicoscordion exaltatum* (Eastw.) A. Heller – smrtonoska vyvýšená
- Toxocarpus palghatensis* Gamble – jedoplod pálakkátsky
- Trailliaedoxa gracilis* W. W. Sm. et Forrest – nádorník štíhly
- Trapella sinensis* Oliv. – kotvička čínska
- Trattinnickia aspera* (Standl.) Swart – tratinikia drsná
- Treculia africana* Decne. ex Trécul – trekúlia africká
- Trema orientale* (L.) Blume – tremavýchodná
- Trevesia arborea* Merr. – trevézia stromovitá
- Triceratella drummondii* Brenan – trojrožka Drummondova
- Trichanthera corymbosa* Leonard – trichantera chocholíkatá

- Trichocladus crinitus* (Thunb.) Pers.
– niťohlávok vlasatý
- Trichocoronis wrightii* A. Gray
– riedkovlásokovec Wrightov
- Trichogonia villosa* Sch.Bip. ex
Baker – trichogónia huňatá
- Trichoneura grandiglumis* (Nees)
Ekman – vlasoklas veľkoplevový
- Trichopus zeylanicus* Gaertn.
– vláknokvet cejlónsky
- Trichoscypha acuminata* Engl.
– metlinovka končistá
- Trichospermum fauroensis*
Kosterm. – chlposemienka faur-
ská
- Trichospira verticillata* S. F. Blake
– trichospira praslenatá
- Trichostigma octandrum* (L.) H.
Walter – košovka osemyťočinková
- Triclisia patens* Oliv. – triklízia od-
stávajúca
- Tricyrtis formosana* Baker – trojhá-
čik taiwanský
- Trigonia cipoensis* Fromm et E.
Santos – trigónia cipóska
- Trigoniastrum hypoleucum* Miq.
– trigóniovec bielorubý
- Trigonostemon laevigatus* Müll.
Arg. – trojhranovec vyhladený
- Trigonotis papuana* (Hemsl.) I. M.
Johnst. – nezábudok papuánsky
- Trilepis kanukuensis* Gilly – triplepka
kanukuská
- Trilepisium madagascariense* DC.
– figovček madagaskarský
- Trimenia papuana* Ridl. – triménia
papuánska
- Triodia molesta* N. T. Burb. – trió-
dia mrzutá
- Triolena scorpioides* Naudin – trio-
léna škorpiónovitá
- Triomma malaccensis* Hook. fil.
– trioma melacká
- Triosteum angustifolium* L. – troj-
kôstkovec úzkolistý
- Triphora gentianoides* (Sw.) Nutt.
ex Ames et Schltr. – trojkvetovka
horcovitá
- Triphyophyllum peltatum* (Hutch. et
Dalziel) Airy Shaw – trojlístovec
štitovitý
- Tripladenia cunninghamii* D. Don
– tripladenia Cunninghamova
- Triplaris gardneriana* Wedd. – tri-
plara Gardnerova
- Tripogon chinensis* (Franch.) Hack.
– trojfúz čínsky
- Triraphis devia* Filg. et Zuloaga
– trojost'ovka odchylená
- Tristachya lualabaensis* (De Wild.)
J. B. Phipps – trojzubka lualab-
ská
- Tristania neriifolia* (Sims) R. Br.
– tristania oleandrolistá
- Tristaniopsis ninndoensis* J. W.
Dawson – tristaniovec ninndský
- Tristicha trifaria* (Bory ex Willd.)
Spreng. – tristicha trojradová
- Triteleia lugens* Greene – triteleja
trúchliaca

- Trithrinax brasiliensis* Mart. – tri-
nax brazílsky
- Triuris hyalina* Miers – polyпка
priehľadná
- Trochocarpa dispersa* Sleumer
– kolieskovec roztratený
- Trochomeria debilis* (Sond.) Hook.
fil. – trochoméria zaostalá
- Tropidia curculigoides* Lindl. – tro-
pidia kurkulkovitá
- Trozelia grandiflora* (Benth.) J. M.
H. Shaw – trozélia veľkokvetá
- Tsebona macrantha* Capuron – ce-
bona veľkokvetá
- Tupeia antarctica* (G. Forst.) Cham.
et Schldl. – tupeja antarktická
- Turczaninovia fastigiata* (Fisch.)
DC. – turčaninovka zväzkovitá
- Turraea abyssinica* Hochst. – turea
abesínska
- Turraeanthus africanus* (Welw. ex
C. DC.) Pellegr. – avodira africká
- Tylecodon paniculatus* (L. fil.)
Toelken – tučnoker metlinatý
- Tylosema esculentum* (Burch.) A.
Schreib. – kopytnica jedlá
- Typhonodorum lindleyanum* Schott
– banánovec Lindleyho
- Uapaca sansibarica* Pax – vapaka
zanzibarská
- Uebelmannia pectinifera* Buining
– ježovka hrebeňová
- Umbellularia californica* (Hook.
et Arn.) Nutt. – okolíčkovka kali-
fornská
- Uncarina grandidieri* (Baill.) Stapf
– unkarína Grandidierova
- Unonopsis bullata* Maas et G. E.
Schatz – unonovec pľuzgierovitý
- Uraria sinensis* (Hemsl.) Franch.
– urária čínska
- Urceola laevigata* (Juss.) D. J.
Middleton et Livsh. – urceola vy-
hladená
- Urmenetea atacamensis* Phil. – ur-
menetea atacamská
- Urobotrya floresensis* Hiepkó
– strapčekovec floreský
- Urophyllum panayense* Merr.
– chvostolist panayský
- Usteria guineensis* Willd. – ustéria
guinejská
- Uvaria zeylanica* L. – uvária cej-
lónska
- Uvariopsis dicaprio* Cheek et
Gosline – uváριοvec kamerunský
- Valiha diffusa* S. Dransf. – valiha
rozložitá
- Vangueriopsis shimbaensis* A. P.
Davis et Q. Luke – vangéριοvec
shimbský
- Vantanea aracaensis* Prance – van-
tanea aracáska
- Vatica obscura* Trimen – vatika
tmavá
- Vatovaea pseudolablab* (Harms)
J. B. Gillett – vatovea lablabo-
vitá
- Vaupesia cataractarum* R. E.
Schult. – vaupézia vodopádová

- Vavaea amicorum* Benth. – vavea tongská
- Veitchia arecina* Becc. – ostrovnica arekovitá
- Venegasia carpesioides* DC. – venegasia dvojzubcovitá
- Ventilago denticulata* Willd. – vetromil zúbkatý
- Vepris bilocularis* (Wight et Arn.) Engl. – vepra dvojpuzdrová
- Verhuellia lunaria* (Ham.) C. DC. – pieprovka mesiačikovitá
- Vernonanthura cronquistii* (S. B. Jones) H. Rob. – vernónia Cronquistova
- Verschaffeltia splendida* H. Wendl. – barlovka žiarivá
- Viguiera pazensis* Rusby – vigiera lapazská
- Vigueranthus ambongensis* (R. Vig.) Villiers – vigierant ambonžský
- Villadia albiflora* (Hemsl.) Rose – viladia bielokvetá
- Villarsia capensis* (Houtt.) Merr. – vilarsia kapská
- Virgilia divaricata* Adamson – virgília rozťahnutá
- Virotia neurophylla* (Guillaumin) P. H. Weston et A. R. Mast – virócia žilnatolistá
- Vittaria graminifolia* Kaulf. – pásovka trávolistá
- Viviania albiflora* (Cambess.) Reiche – viviánia bielokvetá
- Voacanga psilocalyx* Pierre ex Stapf – voakanga nahokališná
- Volkameria inermis* L. – folkaméria bezbranná
- Vouacapoua americana* Aubl. – vakapua americká
- Wallaceodoxa raja-ampat* Heatubun et W. J. Baker – arekovec novoguinejský
- Walleria nutans* J. Kirk – valéria ovisnutá
- Wallisia lindeniana* (Regel) É. Morren – valisia Lindenova
- Walsura dehiscens* T. Clark – valsura pukajúca
- Waltheria indica* L. – valteria americká
- Warburgia elongata* Verdc. – varburgia predĺžená
- Warionia saharae* Benth. et Coss. – variónia saharská
- Warszewiczia ambigua* Standl. – varševičia dvojtvárna
- Weberbauerocereus cephalomacrostibas* (Werderm. et Backeb.) F. Ritter – ježovník veľkovankúšikový
- Weddellina squamulosa* Tul. – vedeľina šupinkatá
- Wedelia hintoniorum* B. L. Turner – vedélia Hintonova
- Welfia regia* H. Wendl. – velfia kráľovská
- Wellstedia filtuensis* D. R. Hunt et Lebrun – veľštedia filtuská

- Wendlandiella gracilis* Dammer
– vendlandka štíhla
- Werauhia gigantea* (Mart. ex
Schult. et Schult. fil.) J. R. Grant
– kmeňomilka obrovská
- Wielandia bemarensis* (Leandri)
Petra Hoffm. et McPherson – vi-
landia bemaražská
- Wightia borneensis* Hook. fil. – ky-
ticovník bornejský
- Willdenowia arescens* Kunth – vil-
denovia vysychajúca
- Wittrockia superba* Lindm. – vitro-
kia pyšná
- Wodyetia bifurcata* A. K. Irvine
– chvostnatka rozvidlená
- Woodfordia fruticosa* (L.) Kurz
– plápolavka krovitá
- Wrightia puberula* (Thwaites) Ngan
– snehobielka riedkopáperistá
- Wunderlichia mirabilis* Riedel ex
Baker – chrastovník podivuhodný
- Wurmbea variabilis* B.Nord. – mu-
chárka variabilná
- Wurfbainia compacta* (Sol. ex
Maton) Škorničk. et A. D. Poulsen
– amóm nakopený (kapulaga)
- Wyethia arizonica* A. Gray – mulič-
ník arizonský
- Xanthocercis madagascariensis*
Baill. – žltodrevka madagaskarská
- Xanthophyllum flavescens* Roxb.
– žltolist žltnúci
- Xanthosia huegelii* (Benth.) Steud.
– krížovec Hügelov
- Xanthostemon speciosus* Merr. – žl-
tohlávok nádherný
- Xantolis assamica* (C. B. Clarke) P.
Royen – xantola ásamská
- Xenostegia lomamiensis* Sosef et
Gereau – povíjávka lomamijská
- Xeronema callistemon* W. R. B.
Oliv. – xeronéma tyčinkovcovitá
- Xerophyllum tenax* (Pursh) Nutt.
– sucholist húževnatý
- Xerophyta viscosa* Baker – sucho-
milka smolná
- Xerorchis amazonica* Schltr. – su-
chovstavač amazonský
- Xerosicyos decaryi* Guillaumin et
Keraudren – suchorast Decaryho
- Xerospermum laevigatum* Radlk.
– dvojslivkovec vyhladený
- Xylosalsola paletzkiana* (Litv.)
Akhani et Roalson – soľovník
Paleckého
- Xyris aberdarica* Malme – žltánik
aberdarský
- Xysmalobium involucratum* (E.
Mey.) Decne. – glejovka obalovitá
- Youngia baoxingensis* Y. S. Chen
– jastrabnica paosinská
- Yushania baishanzuensis* Z. P. Wang
et G. H. Ye – jušánia pajšancuská
- Zaleya galericulata* (Melville) H.
Eichler – zaleja klobúčikatá
- Zaluzania durangensis* B. L. Turner
– zlatoúborovka duranzská
- Zanha golungensis* Hiern – zanha
golunžská

- Zanonia indica* L. – zanónia indic-
ká
- Zaqiqah mucronata* (Forssk.) P. M.
Peterson et Romasch. – zakika
hrotitá
- Zeugites americanus* Willd. – zeugit
americký
- Zeyheria tuberculosa* (Vell.) Bureau
ex Verl. – lastúrovka hrbolčekatá
- Zieria abscondita* P. I. Forst. – troj-
lístkovka skrytá
- Zigadenus glaberrimus* Michx.
– smrtonos holý
- Zippelia begoniifolia* Blume – cipé-
lia begóniolistá
- Zizia aurea* (L.) W. D. J. Koch – cí-
cia zlatá
- Zollernia kanukuensis* R. S. Cowan
– zolernia kanukská
- Zombia antillarum* (Descourt.) L.
H. Bailey – zombia antilská
- Zuccagnia punctata* Cav. – cukánia
bodkovaná
- Zygia cognata* (Schltdl.) Britton et
Rose – zýgia spríbuzená
- Zyrphelis angolensis* (Chiov.) G. L.
Nesom – zyrfela angolská
- Doplňky**
- Acanthophyllum cerastioides* (D.
Don) Madhani et Zarre – špičko-
list rožcovitý
- Achlys triphylla* DC. – srnovec troj-
lístkový
- Acidosasa guangxiensis* Q. H. Dai et
C. F. Huang – bambušteck kuang-
sijský
- Acmella decumbens* (Sm.) R. K.
Jansen – škrvnivec poliehavý
- Acropyle pancheri* (Brongn. et
Gris) Pilg. – akmopyla Pancherova
- Acourtia cordata* (Cerv.) B. L.
Turner – akurcia srdcovitá
- Adelonema wallisii* (Regel) S. Y.
Wong et Croat – mesačník Wallisov
- Adenocalymma acutissimum* (Cham.)
Miers – trubačka ostrokončistá
- Adenocarpus telonensis* (Loisel.)
DC. – adenokarp toulonský
- Adenostoma fasciculatum* Hook. et
Arn. – masťovka zväzkovitá
- Adesmia aconcaguensis* Burkart –
voľnotyčinkovka aconcagujská
- Agalinis communis* (Cham. et
Schltdl.) D'Arcy – agalinka bežná
- Agalmyla singularis* Hilliard et B.
L. Burt – okrasnica výnimočná
- Agriophyllum tibeticum* Sukhor. –
púšťovec tibetský
- Ainsliaea wuyuanensis* Z. H. Chen,
Y. L. Xu et X. F. Jin – klanokvetka
wujüanská
- Airampoia corrugata* (Salm-Dyck)
Doweld – airampoia pohúžvaná
- Albidella nymphaefolia* (Griseb.)
Pichon – belavka leknolistá
- Alkekengi officinarum* Moench
– židovská čerešňa (machovka)
lekárska

- Aloestrela suzannae* (Decary)
Molteno et Gideon F. Sm. – aloa
Suzannina
- Alsobia dianthiflora* (H. E. Moore
et R. G. Wilson) Wiehler – lesanka
klinčekokvetá
- Aluta maisonneuviei* (F. Muell.) Rye
et Trudgen – aluta patyčinková
- Amentotaxus hatuyenensis* T. H.
Nguyên – jahňadotis hatuyenský
- Amianthium muscitoxicum* (Walter)
A. Gray – muchotrávok jedovatý
- Ammopiptanthus mongolicus*
(Maxim. ex Kom.) S. H. Cheng –
púšťovník mongolský
- Amomyrtus luma* (Molina) D.
Legrand et Kausel – amomyrta
mnohokvetá (luma)
- Amoreuxia malvifolia* A. Gray –
amoruxia slezolistá
- Ampelocalamus yongshanensis*
Hsueh et D. Z. Li – trst'ovník jung-
šanský
- Amphorogyne spicata* Stauffer et
Hürl. – amforovka klasnatá
- Anacolosa densiflora* Bedd. – ana-
kolóza hustokvetá
- Androstephium breviflorum* S.
Watson – belások krátkokvetý
- Anemopsis californica* (Nutt.) Hook.
et Arn. – vetrovec kalifornský
- Anisocampium cumingianum* C.
Presl – papradka Cumingova
- Anomianthus dulcis* (Dunal) J.
Sinclair – anomiant sladký
- Anthochortus singularis* Esterh. –
antochort výnimočný
- Antholyza ringens* L. – besnivka
rozďavená
- Anthospermum aethiopicum* L. –
dvojdomec juhoafrický
- Antidaphne andina* Kuijt – imelec
andský
- Antigonon leptopus* Hook. et Arn. –
antigonon tenkobyľový
- Apiopetalum velutinum* Baill. –
mrkvovník aksamietový
- Aplectrum hyemale* (Muhl. ex
Willd.) Torr. – tmelovec zimný
- Apodanthera anatuyana* (Mart.
Crov.) Pozner – melónikovec aňa-
tuyský
- Apodasmia similis* (Edgar) B. G.
Briggs et L. A. S. Johnson – šidlo-
listovka podobná
- Apteranthes burchardii* (N. E. Br.)
Plowes – bezkrídlec Burchardov
- Arabidella filifolia* (F. Muell.) E. A.
Shaw – arábočka nit'olistá
- Arctopus echinatus* L., nom. cons. –
medvedia noha ježatá
- Argyrolobium rarum* Dümmer –
striebrostrukovec zriedkavý
- Arjona megapotamica* Malme – ar-
chona riograndská
- Arnoglossum plantagineum* Raf. –
rýchlocel skorocelovitý
- Arthrocaulon macrostachyum*
(Mor.) Piirainen et G. Kadereit –
slanomil veľkoklasý

- Aspalathus aemula* E. Mey. – čajovec podobný
- Aspidogyne misera* (Ormerod) Ormerod – štítoobliznovka biedna
- Asteriscium aemocarpon* Clos – asteričník hrotitoplodý
- Asterolasia sola* Duretto et P. R. Alvarez – hviezdochýpok osamotený
- Astrebla elymoides* F. Muell. ex F. M. Bailey – estrebla pýrovitá
- Atractylis cancellata* L. – vretenník mriežkovaný
- Atractylodes macrocephala* Koidz. – vretenníkovec veľkohlavý
- Austroderia richardii* (Endl.) N. P. Barker et H. P. Linder – austrodéria Richardova
- Babiana nervosa* (Lam.) Goldblatt et J. C. Manning – babiana žilnatá
- Backhousia citriodora* F. Muell. – bekhausia citrónová
- Baculellum articulatum* (L. fil.) L. V. Ozerova et A. C. Timonin – starček článkovaný (bakul'ka článkovaná)
- Bahia absinthifolia* Benth. – bahia palinolistá
- Bahia ambrosioides* Lag. – bahia ambróziovitá
- Balanites aegyptiaca* (L.) Delile – tŕňovník egyptský
- Balsamorhiza hookeri* Nutt. – balzamník Hookerov
- Barleria insolita* Benoist – barléria nezvyčajná
- Bashania qingchengshanensis* Keng fil. et T. P. Yi – bašánia čching-čchenská
- Basiloxylon brasiliensis* (Allemão) K. Schum. et Prant – bazilodrev brazílsky
- Bastardiopsis densiflora* (Hook. et Arn.) Hassl. – podsľnečník hustokvetý
- Benthamia misera* (Ridl.) Schltr. – bentámia biedna
- Bergbambos tessellata* (Nees) Stapleton – trstinovec mozaikovitý
- Bergera koenigii* L. – bergera Königova
- Bijlia dilatata* H. E. K. Hartmann – poludnička rozšírená
- Blachia siamensis* Gagnep. – blašia siamská
- Blephilia ciliata* (L.) Raf. ex Bernh. – blefilia brvitá
- Bloomeria crocea* (Torr.) Coville – zlatokvetka šafranová
- Blyttia fruticulosa* (Decne.) D. V. Field – blytia kričkovitá
- Bobartia longicyma* J. B. Gillett – bobarcia vrcholíková
- Boenninghausenia albiflora* (Hook.) Rchb. ex Meisn. – bielorusa bielokvetá
- Boldoa purpurascens* Cav. et Lag. – boldoa purpurastá
- Bongardia chrysogonum* (L.) Spach – bongardia zlatorodá

- Bontia daphnoides* L. – boncia lykovcovitá
- Boopis breviscapa* Phil. – kvetohlav krátkostvolový
- Borinda communis* (T. P. Yi) Stapleton – borinda bežná
- Borzicactus icosagonus* (Kunth) Britton et Rose – borzikaktus dvadsaťrebrový
- Boucerosia frerei* (G. D. Rowley) Meve et Liede – cípatka indická
- Bourreria succulenta* Jacq. – buréria šťavnatá
- Brachyglottis compacta* (Kirk) B. Nord. – krátkolúčovka nakopená
- Brachyloma nguba* Cranfield – lykovcovka krvavokvetá (nguba)
- Brachypterum microphyllum* Miq. – kožnatec malolistý
- Brickelliastrum fendleri* (A. Gray) R. M. King et H. Rob. – brikelkovec Fendlerov
- Brochoneura usambarensis* Warb. – muškátovec usambarský
- Bucephalandra ultramafica* S. Y. Wong et P. C. Boyce – býčnianka ultramafická
- Buchenavia oxycarpa* (Mart.) Eichler – buchenávia končistoplodá
- Buchozia japonica* (Thunb.) Callm. – buchózia japonská („strom tisícich hviezd“)
- Bucida buceras* L. – bucida hálkovitá
- Bulbinella potbergensis* P. L. Perry – bulbinka potberská
- Byttneria scabra* L. – bytnéria drapľavá
- Caesia sabulosa* Boatwr. et J. C. Manning – sinavka piesčínová
- Calea mediterranea* (Vell.) Pruski – kalea vnútrozemská
- Calectasia cyanea* R. Br. – kalektázia modrá
- Calicotome villosa* (Poir.) Link – zanoväť huňatá
- Callicoma serratifolia* Andrews – kalikoma pílkovitolistá
- Callirhoe digitata* Nutt. – kaliroa prstovitá
- Calyptanthes aequatoriensis* M. L. Kawas. – klinčekovček ekvádorský
- Campylopermum serratum* (Gaertn.) Bittrich et M. C. E. Amaral – kôstkovičník pílkovitý
- Canistropsis billbergioides* (Schult. et Schult. fil.) Leme – košíkovec bilbergiovitý
- Cantinoa americana* (Aubl.) Harley et J. F. B. Pastore – mätohlávk americký
- Caputia scaposa* (DC.) B. Nord. et Pelsner – starček stvolnatý (hlávka stvolnatá)
- Caralluma adscendens* (Roxb.) Haw. – karaluma vystúpavá
- Carphephorus odoratissimus* (J. F. Gmel.) H. J.-C. Hebert – plievkohlávk voňavý

- Cartrema americana* (L.) G. L.
Nesom – olivovec americký
- Cassinia furtiva* Orchard – kasínia
tajná
- Castilleja exserta* (A. Heller) T.
I. Chuang et Heckard – kastileja
vyčnievajúca
- Catolobus pendulus* (L.) Al-
-Shehbaz – krivoplod previsnutý
- Caudanthera edulis* (Edgew.) Meve
et Liede – chvostíkatec jedlý
- Cautleya gracilis* (Sm.) Dandy – zá-
zvorka štíhla
- Cayratia pedata* (Lam.) Juss. ex
Gagnep. – hroznovec odnožený
- Celiantha imthurniana* (Oliv.)
Maguire – celianta Thurnova
- Centrosolenia porphyrotricha*
(Leeuwenb.) M. M. Mora et J. L.
Clark – pachuľka purpurovosrstnatá
- Ceodes brunoniana* (Endl.) Skottsb.
– ceoda mramorovaná
- Ceraria kaokoensis* Swanepoel –
cerária dlhostopkatá
- Cervantesia tomentosa* Ruiz et Pav.
– cervantesia plstnatá
- Chaenostoma cordatum* (Thunb.)
Benth. – chenostóma srdcovitá
- Chaetogastra grossa* (L. fil.) P. J. F.
Guim. et Michelang. – ochľpenka
hrubá
- Chamaecereus saltensis* (Speg.)
Schlumpb. – fakľovček saltský
- Chamaedaphne calyculata* (L.)
Moench – lykovček kalíškatý
- Chamaeleon comosus* (Spreng.)
Greuter – pichliačik chochlatý
- Chamaesaracha sordida* (Dunal) A.
Gray – sarachovec špinavý
- Cheilanthes aemula* Maxon – šupi-
natec napodobňujúci
- Cheilanthes micropteris* Sw. – šupi-
natec drobnokrídly
- Chesneya darvasica* Boriss. – prí-
zemnica darvázska
- Chiliotrichum diffusum* (G. Forst.)
Kuntze – astra rozložitá
- Chiloglottis triceratops* D. L. Jones
– osičkovec trojrohý
- Chilopsis linearis* (Cav.) Sweet –
pyskovec čiarkovitý
- Chimonobambusa communis*
(Hsueh fil. et T. P. Yi) T. H. Wen et
Ohrnb. – pabambus bežný
- Chimonocalamus macuanensis*
Hsueh fil. et T. P. Yi – trstinovec
makujský
- Chlorogalum angustifolium* Kellogg
– bledavec úzkolistý
- Christia obcordata* (Poir.) Bakh. fil.
– motýľovec lastovičí
- Chromolaena odorata* (L.) R. M.
King et H. Rob. – chromoléna
voňavá
- Chrysalidocarpus decipiens* Becc. –
zlatoplodec klamlivý
- Chrysochlamys membranacea*
Planch. et Triana – zlatoplášť blanitý
- Chrysogonum virginianum* L. – zla-
túšik virgínsky

- Chrysojasminum floridum* (Bunge)
Banfi – jazmín kvetnatý
- Chrysolepis sempervirens* (Kellogg)
Hjelmq. – zlatočiaškovec vřdyze-
lený
- Chrysothamnus viscidiflorus*
(Hook.) Nutt. – zlatoker lepka-
vokvetý
- Cipuroopsis singularis* (Mez et
Wercklé) Christenh. et Byng – ci-
púriovec výnimočný
- Cistanche deserticola* Ma – príživka
púštna
- Claytosmunda claytoniana* (L.)
Metzgar et Rouhan – osmunda
Claytonova
- Clintonia borealis* (Aiton) Raf. –
klintonia severská
- Cochemia mazatlensis* (K. Schum.)
D. Aquino et Dan. Sánchez – koči-
mia mazatlánska
- Coincya transtagana* (Cout.) Clem.-
Muñoz et Hern.-Berm. – ka-
pustienka potašská
- Coleostephus myconis* (L.) Rechb.
fil. – koleostefus Myconiov
- Colletia spinosissima* J. F. Gmel. –
kolécia trnitá
- Coluria omeiensis* T. C. Ku – kolú-
ria emejšanská
- Comandra umbellata* (L.) Nutt. –
komandra okolíkatá
- Comoliopsis montana* (Gleason) M.
J. Rocha et P. J. F. Guim. – komó-
liovec horský
- Conanthera urceolata* Ravenna –
konantera krčiažkovitá
- Conioselinum anthriscoides* (H.
Boissieu) Pimenov et Kljuykov –
šabrina trebul'kovitá
- Conioselinum smithii* (H. Wolff)
Pimenov et Kljuykov – šabrina
žecheská
- Connellia augustae* (M. R. Schomb.)
N. E. Br. – konélia guyanská
- Conostylis misera* Endl. – konostyla
biedna
- Conradina cygniflora* C. E.
Edwards, Judd, Ionta et Herring –
rozmarínovka labuťokvetá
- Corynabutilon vitifolium* (Cav.)
Kearney – podslnečník viničo-
listý
- Coryanthes maculata* Hook. – kory-
ant škvrnitý
- Cousinia singularis* Rech. fil. –
bodliačka výnimočná
- Crassothonna cacalioides* (L. fil.)
B. Nord. – otona mäsitá
- Crepidiastrum hallaisanense* (H.
Lév.) Pak – škardinec hallasan-
ský
- Crepidospermum rhoifolium*
(Benth.) Triana et Planch. – papu-
čovnik sumacholistý
- Crepinella umbellata* (N. E. Br.) G.
M. Plunkett, Lowry et D. A. Neill
– krepinka okolíkatá
- Cryptotaenia japonica* Hassk. –
petržlenovka japonská

- Ctenitis vilis* (Kunze) Ching – hreb-
beník necenený
- Cunila jaliscana* García-Peña et J.
G. González – majoránček jaliský
- Curupira tefeensis* G. A. Black –
kurupira teféska
- Cyanella alba* L. fil. – cyanelka biela
- Cyanostegia angustifolia* Turcz. –
modrička úzkolistá
- Cyanthillium cinereum* (L.) H. Rob.
– cyantilka popolavá
- Cyathodes straminea* R. Br. – pohá-
rikovec slamovožltý
- Cyclopia meyeriana* Walp. –
medoker Meyerov
- Cycnogeton procerum* (R. Br.)
Buchenau – labutník urastený
- Cymbonotus preissianus* Steetz –
člnkoplod Preissovo
- Cymopterus aboriginum* M. E.
Jones – vlnokrídlec indiánsky
- Dasymalla terminalis* Endl. – ná-
prstníkovec vrcholový
- Davidia involucrata* Baill. – davidia
zákrovnatá
- Delonix regia* (Bojer) Raf. – ohňov-
ník kráľovský
- Dendropanax morbifer* H. Lév. –
ženšenovec smrtonosný
- Dendropanax trifidus* (Thunb.)
Makino ex H. Hara – ženšenovec
trojzárezový
- Dendrophylax lindenii* (Lindl.)
Benth. ex Rolfe – drevičník
Lindenov
- Dendroseris litoralis* Skottsb. –
dendrosera pobrežná
- Denmoza rhodacantha* (Salm-
Dyck) Britton et Rose – denmóza
červenoťňová
- Dennettia tripetala* Baker fil. – de-
netia trojlupienková
- Dentella misera* Airy Shaw – zu-
bienka biedna
- Dichelachne crinita* (L. fil.) Hook.
fil. – ometlík vlasatý
- Dichelachne micrantha* (Cav.)
Domin – ometlík drobnokvetý
- Dichopogon fimbriatus* (R. Br.) J. F.
Macbr. – článkovec strapatý
- Dicliptera squarrosa* Nees – pukav-
ka kostrbatá
- Dicliptera suberecta* (André)
Bremek. – pukavka polovzpria-
mená
- Dicoria argentea* Strother – pá-
rohrávka striebriстая
- Dicypellium caryophyllaceum* Nees
et Mart. – paklinčekovec voňavý
- Didymoglossum hymenoides*
(Hedw.) Copel. – dvojčípnik bla-
novitý
- Dinebra retroflexa* (Vahl) Panz. –
dinebra ohnutá
- Dinoseris salicifolia* Griseb. – dino-
sera vrboľistá
- Diphylleia cymosa* Michx. – tra-
tikvet vrcholíkatý
- Diplachne fusca* (L.) P. Beauv. –
sploštec hnedý

- Diplopterygium glaucum* (Thunb. ex Houtt.) Nakai – dvojkřídlatko-vec sivý
- Diplospora dubia* (Lindl.) Masam. – dvojsmienka pochybná
- Diplospora malaccensis* Hook. fil. – dvojsmienka melacká
- Donella lanceolata* (Blume) Aubrév. – donela kopijovitá
- Doryopteris pedata* (L.) Fée – čipkovka odnožená
- Dracaena zeylanica* (L.) Mabb – sansevieria cejlónska („svokrin jazyk“)
- Drapanostachyum ampullare* (T. P. Yi) Demoly – trst'ovník ampulovitý
- Dypsacacaulis* J. Dransf. – zlatoplodec bezbyľový
- Dysphania atriplicifolia* (Spreng.) G. Kadereit, Sukhor. et Uotila – goliernatka lobodolistá (mrlík goliernatý)
- Echidnopsis cereiformis* Hook. fil. – ježurovec fakľovcovitý
- Elephantorrhiza elephantina* (Burch.) Skeels – slonovka obyčajná
- Elizabetha durissima* Ducke – alžbetka najtvrdšia
- Eltroplectris misera* (Kraenzl.) Szlach. – ostrohár biedny
- Ensete ventricosum* (Welw.) Cheesman – enseta bruškatá
- Eremophila nivea* Chinnock – pustomilka zasnežená
- Eriobroma oblongum* (Mast.) Pierre ex A. Chev. – lajnovec podlhovastý
- Eriochloa procera* (Retz.) C. E. Hubb. – chlповka urastená
- Eriocoma hymenoides* (Roem. et Schult.) Rydb. – chľpkavec blonovitý
- Eruca vesicaria* (L.) Cav. – eruka mechúrikatá
- Erythrococca bongensis* Pax – červenka bonžská
- Euploca ovalifolia* (Forssk.) Diane et Hilger – euploka vajcovitolistá
- Eutrochium maculatum* L.) E. E. Lamont – konopáč škvŕnitý
- Evodianthus funifer* (Poi.) Lindm. – evódiant povrazový
- Facchinia cherlerioides* (Sieber) Dillenb. et Kadereit – kurička vančúšikovitá
- Fagonia acerosa* Boiss. – fagónia ihlicovitá
- Falcataria falcata* (L.) Greuter et R. Rankin – falkatária kosákovitá
- Fallopia baldschuanica* (Regel) Holub – pohánkovec baldžuvanský
- Famatinanthus decussatus* (Hieron.) Ariza et S. E. Freire – famatinant križmoprotistojný
- Farinopsis salesoviana* (Stephan) Chrtek et Soják – pomúčenec Salesovov
- ×*Fatshedera lizei* (Hort. ex Cochet) Guillaumin [*Fatsia japonica*]

- × *Hedera helix*] – brečtanovec
Lizého
- Fedia cornucopiae* (L.) Gaertn. –
fédia gibraltárska
- Femeniasia balearica* (J. J. Rodr.)
Susanna – femeniasia baleárska
- Fothergilla gardenii* L. – foterčila
jelšolistá
- Frailea cataphracta* (Dams) Britton
et Rose – frailea pancierová
- Frasera umpquaensis* M. Peck et
Applegate – losovka umpquaská
- Fremontodendron mexicanum*
Davidson – flanelovník mexický
- Frerea indica* Dalzell – frerea in-
dická
- Fridericia japurensis* (DC.) L. G.
Lohmann – friderícia japuráska
- Frithia pulchra* N. E. Br. – fritia
krásna
- Galeottia burkei* (Rchb. fil.) Dressel
et Christenson – galeócia Burkeova
- Gamocarpha chubutensis* (Speg.)
S. Denham et Pozner – gamokarfa
chubutská
- Garrya elliptica* Douglas ex Lindl.
– garya pobrežná
- Gelidocalamus stellatus* T. H. Wen
– trst'ovník hviezdovitý
- Geodorum densiflorum* (Lam.)
Schltr. – beluška hustokvetá
- Geraea canescens* Torr. et A. Gray
– gerea sivastá
- Glycine soja* Siebold et Zucc. – sója
divá
- Gnidia capitata* L. fil. – gnídia hla-
vičkatá
- Gnidia pinifolia* L. – gnídia borovi-
colistá
- Gomesa imperatoris-maximiliani*
(Rchb. fil.) M. W. Chase et N. H.
Williams – gomesa Maximiliáno-
va
- Gomortega keule* (Molina) Baill. –
gomortega lesklá
- Guarea guidonia* (L.) Sleumer –
guarea mnohokvetá
- Guilandina bonduc* L. – cezalpínia
oriešková (bonduk)
- Gurania tubulosa* Cogn. – guránia
rúrkovitá
- Gymnarrhema micrantha* Desf. –
púšť'ovka drobnokvetá
- Habranthus robustus* Herb. – me-
d'okvietok mohutný
- Halimodendron halodendron* (Pall.)
Voss. – slaník strieborný
- Halosarcia indica* (Willd.) Paul G.
Wilson – slanorožka indická
- Hancornia speciosa* Gomes – han-
kornia nádherná (mangaba)
- Hansenia weberbaueriana* (Fedde
ex H. Wolff) Pimenov et Kljuykov
– hansenia zastrešovaná
- Hecastocleis shockleyi* A. Gray –
ostrolístok americký
- Hedeoma pulegioides* (L.) Pers. –
hedeoma mäťovitá
- Heliocarpus popayanensis* Kunth –
slncoplod americký

- Helonias bullata* L. – helónia pľuzgierovitá
- Helosis cayannensis* (Sw.) Spreng. – hubovec kajenský
- Heptapleurum actinophyllum* (Endl.) Lowry et G. M. Plunkett – dáždňovník lúčovitolistý
- Heritiera fomes* Banks – eritiera sundarbanská
- Hermannia incana* Cav. – hermania sivá
- Hesperoyucca whipplei* (Torr.) Trel. – juka Whippleova
- Heteropappus altaicus* (Willd.) Novopokrov. – astra altajská
- Heterothalamus alienus* (Spreng.) Kuntze – rozmarínovec odlišný
- Hilliella rhombea* D. D. Ma et W. Y. Xie – hiliela kosoštvorcová
- Hilsenbergia petiolaris* (Lam.) J. S. Mill. – buréria stopkatá
- Holboellia latifolia* Wall. – holbélia širokolistá
- Homalocephala texensis* (Hopffer) Britton et Rose – plochohlavec texaský
- Homoranthus virgatus* A. Cunn. ex Schauer – homorant prútnatý
- Honckenya peploides* (L.) Ehrh. – honkénia kalužníkovitá
- Hormathophylla pyrenaica* (Lapeyr.) Cullen et T. R. Dudley – ružicolistovka pyrenejská
- Hydrocharis spongia* Bosc – vodnianska špongiová
- Hydrophyllax maritima* L. fil. – brežník prímorský
- Hymenopus heteromorphus* (Benth.) Sothers et Prance – blianiak rôznotvarý
- Hymenosporum flavum* (Hook.) F. Muell. – blanokrídlec žltý
- Hymenoxis anthemoides* Cass. – préríovec rumanovitý
- Hyophorbe verschaffeltii* (W. Bull ex J. Dix) H. Wendl. – maskaréna Verschaffeltova
- Hypolepis punctata* (Thunb. ex Murray) Mett. ex Kuhn – orličnica bodkovaná
- Hypseocharis pimpinellifolia* J. Rémy – roztržník bedrovníkolistý
- Hyptis vilis* Kunth et C. D. Bouché – mätohlávok necenený
- Ida gigantea* (Lindl.) A. Ryan et Oakeley – ida obrovská
- Iliamna rivularis* (Douglas) Greene – iliamna potočná
- Iresine diffusa* Humb. et Bonpl. ex Willd. – irezína rozložitá
- Isocoma tenuisecta* Greene – zlatuška strihanolistá
- Isodon rubescens* (Hemsl.) H. Hara – bazalkovec červenkastý
- Ixia campanulata* Houtt. – ixia zvončekovitá
- Jacquinia aculeata* (L.) Mez – žakínia ostnatá
- Jubaea chilensis* (Molina) Baill. – jubéa čilská („medová palma“)

- Kadenicarpus pseudomacrochele* (Backeb.) Doweld – kadenikarpus dlhopazúrový
- Kaempferia galanga* L. – kempferia korenistá (galanga)
- Kroenleinia grusonii* (Hildm.) Lodé – echinokaktus Grusonov
- Kuloa usambarensis* (Engl.) Trofimov et Rohwer – kuloa usambarská
- Lagarosiphon major* (Ridl.) Moss – sífónovec väčší
- Lallemantia iberica* (M. Bieb.) Fisch. et C. A. Mey – lallemancia kaukazská
- Laphangium affine* (D. Don) Tzvelev – plesnivček príbuzný
- Lardizabala funaria* (Molina) Looser – lardizabala povrazová
- Lasiosiphon capitatus* (Lam.) Burt Davy – vrabčiak hlavičkatý
- Lawrenzia glomerata* Hook. – slanka kľbkatá
- Layia platyglossa* (Fisch. et C. A. Mey.) A. Gray – leja širokojazykovitá
- Leiotulus alexandrinus* Ehrenb. – paštrnáčka alexandrijská
- Leiotulus secacul* (Mill.) Pimenov et Ostr. – paštrnáčka perzská
- Lemphoria eremigena* (F. Muell.) Al-Shehbaz et Lysak – arábočka pustatinová
- Leopoldinia piassaba* Wallace – leopoldína vláknitá (piassava)
- Leptopyrum fumaroides* (L.) Rchb. – paveterník zemedymovitý
- Leucaena leucocephala* (Lam.) de Wit – leucéna bieloohlavá
- Leucas aspera* (Willd.) Link – bieloohlávok drsný
- Limahlania crenulata* (Maingay ex C. B. Clarke) K. M. Wong et Sugumaran – voňavkovec drobnovrúbkovaný
- Limnanthes alba* Hartw. ex Benth. – mokrad'ovka biela
- Lindenbergia indica* (L.) Vatke – lindenbergia indická
- Lippia graveolens* Kunth – lipia voňavá
- Lippia origanoides* Kunth – lipia pamajoránovitá
- Lippia palmeri* S. Watson – lipia Palmerova
- Lobivia ancistrophora* (Speg.) Schlumpb. – lobívia háčikatá
- Lobivia cinnabarina* (Hook.) Britton et Rose – lobívia rumelková
- Lophopetalum javanicum* (Zoll.) Turcz. – vajcoplodka jávska
- Lueddemanianthus pescatorei* (Lindl.) Rchb. fil. – previsavka Pescatoreho
- Luma apiculata* (DC.) Burret – luma špičkatá
- Malabaila secacul* (Mill.) Boiss. – paštrnákovcec perzský (sekakul)
- Malvastrum aurantiacum* (Scheele) Walp. – paslez oranžový

- Mcneillia graminifolia* (Ard.)
Dillenb. et Kadereit – kurička trá-
volistá
- Megalastrum abundans* (Rosenst.)
A. R. Sm. et R. C. Moran – perov-
nica početnosperená
- Megastylis rara* (Schltr.) Schltr. –
megastyla zriedkavá
- Meistera aculeata* (Roxb.)
Škorničk. et M. F. Newman –
amóm končistý
- Melodorum fruticosum* Lour. – me-
dolist krovitý
- Mestoklema copiosum* N. E. Br. ex
Glen – mestoklema bohatá
- Micranthes stellaris* (L.) Galasso,
Banfi et Soldano – malokvietok
hviezdovitý
- Microbiota decussata* Kom. – tujov-
ček krížmoprotistojný
- Microstegium vimineum* (Trin.) A.
Camus – trsťovec prútnatý
- Microthlaspi erraticum* (Jord.) T.
Ali et Thines – peniažtekovec (pe-
niažtek) bludný
- Mimulus ringens* L. – čarodejka
rozd'avená
- Monarda didyma* L. – monarda
podvojná
- Monsonia patersonii* DC. – tuč-
nostonka Patersonova
- Mora paraensis* (Ducke) Ducke –
mora paráaska
- Morella cerifera* (L.) Small – more-
la voskodarná
- Morisonia sola* (J. F. Macbr.)
Christenh. et Byng – morisonia
osamotená
- Mostacillastrum commune* (Speg.)
Al-Shehbaz – repčovka bežná
- Muhlenbergia capillaris* (Lam.)
Trin – mulenbergia vláskovitá
- Muntingia calabura* L. – muntingia
ovocná (kalabura)
- Myrcia aequatoriensis* M. L.
Kawas. et B. Holst – myrcia rov-
níková
- Myrcia neoequatoriensis* A. R.
Lourenço et E. Lucas – myrcia
ekvádorská
- Myrica faya* Aiton – myrika azorská
(faja)
- Mystropetalon thomii* Harv. – pod-
svetník Thomov
- Nassella tenuissima* (Trin.)
Barkworth – kavyľček tenučký
- Nekemias megalophylla* (Diels et
Gilg) J. Wen et Z. L. Nie – viničo-
vec veľkolistý
- Neolitsea cassia* (L.) Kosterm. – ško-
ricovka čínska („čínska škoricca“)
- Neomarica gracilis* (Herb.) Sprague
– neomarika štíhla
- Nephelium lappaceum* L. – oblič-
kovník ovocný (rambutan)
- Nephelium ramboutan-ake* (Labill.)
Leenh. – obličkovník premenlivý
(pulasan)
- Nertera granadensis* (Mutis ex L.
fil.) Druce – nertera novogranadská

- Notholaena trichomanoides* (L.) R. Br. – šupinatka vláskovcovitá
- Oaxacania malvifolia* B. L. Rob. et Greenm. – vachakanka slezolistá
- Odontarrhena argentea* (All.) Ledeb. – taricovka striebrištá
- Ozothamnus coralloides* Hook. fil. – slamiha korálovitá
- Paliurus spina-christi* Mill. – dvojtříňovec Kristov
- Paranomus dispersus* Levyns – žezlovník roztratený
- Parochetus communis* Buch.-Ham. ex D. Don – parochét bežný
- Pecteilis radiata* (Thunb.) Raf. – habenária holubičia
- Pediomelum esculentum* (Pursh) Rydb. – zemechlieb jedlý
- Pentanema orientale* (Lam.) D. Gut. Larr., Santos-Vicente, Anderb., E. Rico et M. M. Mart. Ort. – oman východný
- Pericallis cruenta* (Masson ex L'Hér.) Webb ex Webb et Berthel. – starček zakrvavený
- Phaleria macrocarpa* (Scheff.) Boerl. – fáléria veľkoplodá
- Phyllobotryon spathulatum* Müll. Arg. – listovec lopatkovitý
- Physaliastrum heterophyllum* (Hemsl.) Migo – machovkovec rôznolistý
- Picrodendron baccatum* (L.) Krug et Urb. – horkodrev veľkoplodý
- Platystele misera* (Lindl.) Garay – platystéla biedna
- Plenasium banksiifolium* (C. Presl) C. Presl – osmunda banksiolistá
- Pombalia communis* (A. St.-Hil.) Paula-Souza – pombalia bežná
- Praecitrullus fistulosus* (Stocks) Pangalo – tinda písťalovitá
- Prosopis glandulosa* Torr. – prozópa žliazkatá
- Prosopis pallida* (Humb. et Bonpl. ex Willd.) Kunth – prozópa bledá
- Prospero autumnale* (L.) Speta – šťastlivka jesenná
- Psammisia coarctata* (Ruiz et Pav.) A. C. Sm. – klenotka zovretá
- Pseudotaxus cheinii* (W. C. Cheng) W. C. Cheng – bielotis Cheinov
- Pseudowintera axillaris* (J. R. Forst. et G. Forst.) Dandy – pálivček pazušný
- Pueraria phaseoloides* (Roxb.) Benth. – puerária fazuľovitá
- Pygmaeocereus bylesianus* Andreae et Backeb. – pygmeocereus Bylesov
- + *Pyrocydonia danielii* Winkl. ex Daniel – hruškodula Danielova
- Pyrostegia venusta* (Ker Gawl.) Miers – ohňokvet očarujúci
- Pyrularia pubera* Michx. – pyrulária ochlpená
- Ramosmania rodriguesii* Tirveng. – ramosmania rodrigueská
- Randia aculeata* L. – randia ostnatá

- Rehmannia glutinosa* (Gaertn.) DC.
– rémania lepkavá
- Rhaponticum carthamoides* (Willd.)
Iljin – rapontík požltovitý (leuzea
požltovitá, maral)
- Rhaponticum scariosum* Lam. – rap-
pontík suchoblanitý (leuzea su-
choblanitá)
- Rhodothamnus chamaecistus* (L.)
Rchb. – ružokríček cistovitý
- Ricinocarpus pinifolius* Desf. – ricí-
novník borovicolistý
- Rinzia communis* Trudgen – rincia
bežná
- Ripariosida hermaphrodita* (L.)
Weakley et D. B. Poind. – sidovka
obojpohlavná
- Roebuckiella ciliocarpa* (W. Fitzg.)
P. S. Short – krátkochĺpok brvito-
plodý
- Ruehssia cundurango* (Triana)
Liede et H. A. Keller – marsdénia
horká (kondurango)
- Rumicastrum balonense* (Lindl.)
Carolín ex Hershk. – parakélie
balonnská
- Sadleria cyatheoides* Kaulf. – per-
natka cyateovitá
- Salmonopuntia salmiana* (J. Parm.
ex Pfeiff.) P. V. Heath – salmono-
puncia Salm-Dyckova
- Salvia rosmarinus* Spenn. – rozma-
rín lekársky
- Sarcophilus rarus* Schltr. – dužina-
tokvetka zriedkavá
- Sarcolaena isaloensis* Randrian. et
J. S. Mill. – rúchovka isaloská
- Sarcopoterium spinosum* (L.) Spach
– krvavník trnitý
- Schinziophyton rautanenii* (Schinz)
Radcl.-Sm. – mongongovník
Rautanenov
- Setiechinopsis mirabilis* (Speg.)
Backeb. ex de Haas – ježovník
podivuhodný
- Sison amomum* L. – sizón amómo-
vý
- Smeathmannia pubescens* Sol. ex R.
Br. – zubovka páperistá
- Soleirolia soleirolii* (Req.) Dandy
– múrovníček obyčajný („rodinné
šťastie“)
- Staavia radiata* (L.) Dahl – stávia
lúčovitá
- Stanleya viridiflora* Nutt. – pochod-
ňovka zelenokvetá
- Staphisagria macrosperma* Spach –
stračinovec veľkosemenný
- Staurogyne arunachalensis* R. Kr.
Singh, D. Borah et Yama – stauro-
gyna arunáčalpradéžska
- Stelis copiosa* Luer et Hirtz – stela
bohatá
- Stigmaphyllon bonariense* (Hook. et
Arn.) C. E. Anderson – banistéria
buenosaireská
- Striga asiatica* (L.) Kuntze – striga
ázijská
- Strigosella africana* (L.) Botsch. –
drapľavka africká

Strychnopsis thouarsii Baill. –
strychnínovec Thouarsov
Styphnolobium japonicum (L.)
Schott – soforovec japonský

Sulla coronaria (L.) Medik. – se-
kernica vencová
Tetragastris balsamifera (Sw.) Kuntze
– štvorpuzdrovka balzamová

PodĎakovanie

Ďakujeme členom Nomenklatorickej komisie Slovenskej botanickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied, subkomisie pre cievnaté rastliny, za kontrolu nových a revidovaných slovenských mien, osobitne prof. RNDr. Pavlovi Mártonfimu, PhD., doc. Ing. Pavlovi Eliášovi, PhD., RNDr. Dominikovi Romanovi Letzovi, PhD., a Mgr. Jaromírovi Kučerovi, PhD., ktorí s nami úzko spolupracovali pri príprave celej série. Naše úprimné poďakovanie patrí aj redakcii Kultúry slova za možnosť publikovania príspevkov.

LITERATÚRA

HRABOVSKÝ, Michal: Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 1. Čeľade. In: Kultúra slova, 2020, roč. 54, č. 6, s. 336 – 346.

HRABOVSKÝ, Michal: Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 2. Rady a vyššie systematické kategórie. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 1, s. 28 – 33. (2021a)

HRABOVSKÝ, Michal: Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 3. Podčeľade. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 2, s. 82 – 92. (2021b)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 1. Rody začínajúce sa písmenom A – C. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 2, s. 80 – 90. (2019a)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 2. Rody začínajúce sa písmenom D – L. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 3, s. 151 – 159. (2019b)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana – KUČERA, Jaromír – ELIÁŠ, Pavol ml.: Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 3. Rody začínajúce sa písmenom M – R. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 4, s. 219 – 226. (2019c)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana – KUČERA, Jaromír – ELIÁŠ, Pavol ml.: Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 4. Rody začínajúce sa písmenom S – Z. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 5, s. 270 – 278. (2019d)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 4. Tribusy. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 3, s. 160 – 167. (2021a)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 5. Podtribusy a ostatné nižšie kategórie. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 4, s. 210 – 216. (2021b)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Nové slovenské mená rodov úžitkových rastlín mierneho klimatického pásma. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 6, s. 343 – 350. (2021c)

KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – GURIČANOVÁ, Dana: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 1. Rody začínajúce sa písmenom A – D. In: Kultúra slova, 2020, roč. 54, č. 2, s. 93 – 101. (2020a)

KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – GURIČANOVÁ, Dana: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 2. Rody začínajúce sa písmenom E – N. In: Kultúra slova, 2020, roč. 54, č. 3, s. 152 – 159. (2020b)

KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – GURIČANOVÁ, Dana: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 3. Rody začínajúce sa písmenom O – Z. In: Kultúra slova, 2020, roč. 54, č. 4, s. 205 – 219. (2020c)

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Malí nezbedníci v slovenských nárečiach (2. časť)

MILOSLAV SMATANA

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

V nadväznosti na 1. časť nášho článku (KS, 3, 2024, s. 166 – 174) uvedieme v jeho pokračovaní niektoré ďalšie, v bežnom hovorenom jazyku menej známe, no v slovenských nárečiach pomerne frekventované lexémy týkajúce sa pomenovania malých detských nezbedníkov.

Patria medzi ne aj dva turčianske výrazy *doštich* a *žihál'* – oba označujú nadmieru živé dieťa: *To staršie* (dieťa) *len f kňihách*, a *to mlatšie takí žihál'*, *doštich* (Benice, o. Martin); a oravské, zreteľne žartovné, hoci pejoratívne zafarbené zložené slovo v ženskom rode *doritivopchávka*, ktoré pomenúva všetečné a neposedné dieťa: *Ďetoruo* (dieťa) *bolo taká doriťivopchávka*, *šad'e miselo bit'*, *d'e sä dva hrachi varil'i* (Žaškov, o. Dolný Kubín).

Pomerne obsažnú skupinu tvoria etymologicky menej priesračné výrazy, pričom viaceré z nich majú zjavne cudzí pôvod. Za všetky spomenieme čiastočne stredoslovenský i západoslovenský výraz *čirkáš*, za ktorým sa ukrýva nezbedný chlapec (lapaj): *Veď_e to za čirkáš*, *ten váš Pavo!* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín), *Mi, takí čirkáši*, *zme otrhl'i aj t'ekvicu* (Pliešovce, o. Zvolen), *To som tedi ból ešče len takí čirkáš* (Papradno, o. Považská Bystrica); vo viacerých lokalitách, napr. v Bzinciach pod Javorinou (o. Nové Mesto nad Váhom), je živá aj zveličená podoba: *Henten čirkášisko nepodarení to zebрал!*

Zaujímavá lexéma *nepl'aj*, poznačená značnou dávkou expresivity, pochádza z turčianskych nárečí a označuje nevyvinutého či nevydareného tvora, nepodarenca (obyč. o deťoch a mláďatách): *To húsa je len takí nepl'aj*

Článok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0114/22 Slovník slovenských nárečí. Názvy obcí a ich okresov uvádzame v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 38 – 39).

(Ležiachov, o. Martin), avšak veľmi často je to i nadávka neposlušnému, nezdatnému dieťaťu: *Ti ňepl'aj jeden!* (Bodorová, o. Martin).

Slovo *čibís* (v nárečiach aj *čibés*, *čibejs*), čiastočne stredoslovenské aj východoslovenské, vlastne tiež znamená „nezbedné dieťa, huncút“: *Zo tré čibísi ut'ekal'i poza humni* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín), *To je tiež len taki čibís, ten chlapčisko* (Ležiachov, o. Martin), *Ti čibési zasek priviázali mačke na chvózd nafúkani mechúr s kukuricón nútri* (Veľká Maňa, o. Vráble), *Takeho čibejsa jak tvuj chlapec treba pohľadac* (Hatalov, o. Michalovce).

V myjavských nárečiach nazývajú nezbedné dieťa *lebán*: *Nále, vi lebáni, čo tu pokúšate?!* (Myjava); a na Záhori počut' i zveličenú formu *lebánisko*: *Uš nech ťa tu nevidím, ti lebánisko jakésik!* (Kátov, o. Skalica). V okolí Šurian je takéto dieťa *argaláš*: *Si ti, Helena, veľkí argaláš!* (Šurany, o. Nové Zámky). Výstižné slovo *nevylúpok* (*ňevilupok*) pochádza zo Štefanoviec (o. Sabinov): *Ah bože, jakého ja ňevilupka vichovala!* Neposlušné dieťa je v privedzských nárečiach *ažgraba* (využívané aj ako nadávka spoločná pre mužský i ženský rod): *Ňiž ňeposlúchňe, taká ažgraba ažgrabovská!* (Prievidza). Totožné alebo podobné významy majú slová *begala* („nezbedník“) zo Studenca (o. Levoča), gemerské *halajko* („neposedné, šantivé dieťa“) z Revúcej, juhotreňčianske pejoratívne *hasačert*: *Takého hasačerta son ňigdi ňevizel!* (Bošáca, o. Trenčín), severotreňčianske *kiris*: *To je kiris, na šetko zlé mislí* (Prosné, o. Považská Bystrica), *klúd* („huncút“) z Veľkého Rovného (o. Bytča) a z Vištuku (o. Modra), kde tento výraz vnímajú vo význame „odrasené dieťa predškolského veku“: *Taki klúd, a uš to ví aj čítat!* V Hlbokom (o. Senica) sa vo význame „lapaj, samopašník, nezbedník“ objavuje prezývka *neprask*. Nezbedník, skoro až ničomník je v Šípkovom (o. Piešťany) *nesnadník* (*nesnanník*): *Aj jeho otiédz bów nesnanník, ale viróstov s toho.*

Pravdepodobne nemecký základ má slovo *hanšpigel* (v nárečiach aj *hanšpígl*), známe v juhozápadoslovenských nárečiach (hlavne v okolí Trenčína, južne od Nitry a na Záhori) vo význame „lapaj, huncút, výmyselník“: *To naše dzecko je celí hanšpigel* (Bošáca, o. Trenčín), *Už došov ten hanšpigel* (Šurany, o. Nové Zámky), *Tá naša malá Aňička, to je vám veľikí hanšpígl* (Skalica).

V niektorých slovenských nárečiach (prevažne na strednom a západnom Slovensku) nazývajú malého huncúta či lapaja (často aj vo forme nadávky) slovom *cudar* (*cudor*): *Choj mi z očú, ti cudar!* (Kameňany, o. Revúca), *Taki cudar malí neposlušní je to!* (Lukáčovce, o. Hlohovec), *No čo ten cudar*

malí na mna nepovedajú! (Turá Lúka, o. Myjava), *Ti cudor jakísi malí nezdarení!* (V. Rovné, o. Bytča).

V tejto skupine majú svoje zaslúžené miesto aj výrazy *bezperačník* („nespratník, neposedník“), v ženskej podobe *bezperačnica*, zo Spišského Štvrtka (o. Levoča): *Ti besperačňiku, preco ší še zaž bil?; I medzi dziefčetami še najdze besperačnica*; oravský *rozpustenec* („samopašník, roztopašník“): *Bez oca viráslo, chtože si teras poradí s takím rozpust'encom?* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *pochábel'* („pojašenec, vetroplach“): *To je takí pochábel, s toho niž dobrouo ňebude* (Sebechleby, o. Krupina); *rozdrapsa* (v náležitých nárečových podobách vo význame „roztopašné, nespratné dieťa, samopašník“): *rozdräpsä* (Párnica, o. Dolný Kubín; Hubová, o. Ružomberok); *dobrotník* (ironicky „nezbedník, samopašník“): *Hinto sa takí dobrotňici, čo len skazu robia* (Pečenie, o. Levice), *Ba čo len virosťe s tíh dobrotňikov?!* (Bošáca, o. Trenčín); *faťúh, faťov* („nezbedný chlapec, fagan“): *Už mi ťen faťúh zase ufujazdeu z domu* (Pukanec, o. Levice), *Ag dagde ulapím toho faťucha, hned ho rostáhnem* (Roštár, o. Rožňava), *Mil'o uš paňski kravi paše, to uš fajni faťou* (Adidovce, o. Humenné) – tu aj ako „dospievajúci chlapec, výrastok“; *bezdeň* („nezbedník, huncút“): *Vel'ki bezdeň je ten náš chlapčisko* (Mošovce, o. Martin), *Ach, ti bezdeň, čo to robíš?!* (Kraľovany, o. Dolný Kubín); *cagan (cogaň)* (popri význame „niečo ťažké, zbité dovedna“ aj „odrastený chlapec, chlapčisko“): *Ti si uš celí cagan!* (Brestovec, o. Myjava), *Takí cagan, a eš'ťe dicki sa mazná!* (Bošáca, o. Trenčín), *cogaň* (Mošovce, o. Martin); *cvop* („odrastený chlapec, chlapčisko“): *Ke_ca to ňehambí, takí starí cvop!* (Papradno, o. Považská Bystrica); *nečas* („naničhodník, nepodarenec“): *Bola som za mala ťen takí ňečas* (Blatnica, o. Martin), *Ti nečas jeden nekázani!* (Lukáčovce, o. Hlohovec), *Ten susedóf chlapčisko, nečas jede_nepodarení, zas tu ból na hruškách* (Zvončín, o. Trnava); *netopier* – nadávka nedospelému (obyč. menšiemu) chlapcovi: *Počkaj, ti netopier, rás ta tu chicím, potom ci aj uši vitrhán a nebudež mi uš chodzid na čerešne!* (Šípkové, o. Piešťany), *Ale takí netopír; a bude mi tu papuluvat* (Zvončín, o. Trnava) a mnohé iné.

V nasledujúcom texte ponúkame prehľad pomenovaní detí (nedospelých osôb) podľa typických rôznorodých fyzických (vonkajších) a psychických (vnútorných, duševných) znakov či vlastností.¹

¹ V ponúknutom prehľade uvádzame kvôli rozsahu v zásade jednoslovné doklady, len zriedkavo ich doplníme o zaujímavé spojenia či vetné exemplifikácie, príp. uvádzame spresňujúci význam.

1. Na základe fyzických znakov (dispozícií – ďalej a, b) a telesných schopností (prejavov – ďalej c) môže byť diet'a vzrastom najčastejšie:²

a) malé (nízke), drobné, útle, slabé (porov. vo väčšine uvedených príkladov) – oproti veľké, silné, urastené (menej frekventované, t. j. menší výskyt dokladov) a pod.: *čipčiak* (Prosné, o. Považská Bystrica); *fafrnok* (Slovenská Ľupča, o. Banská Bystrica); *fafrňoch* (Záhorská Ves, o. Malacky); *mal'úša* (Papradno, o. Považská Bystrica); *mutok* (Návojojce, o. Topoľčany); *pimprlík* (Rajec, o. Žilina); *pipíška* (Pukanec, o. Levice) – útle, skromné dievča; *pl'uz-gier* (Čičmany, o. Žilina); *primplík* (Stráňany, o. Michalovce); *prošťá* (Hubová, o. Ružomberok) – prekáravá nadávka malému diet'aťu; *skrček* (Pukanec, o. Levice); *ščipenka* (Prosné, o. Považská Bystrica); *šišvor* (Chocholná, o. Trenčín); *škrkan* (Jablonové, o. Malacky); *škut* (Skalica); *šprček* (Hlboké, o. Senica); *špunt* (Solivar, o. Prešov); *šrac* (napr. v okolí Bardejova a Košíc); *štopel'* (Malé Bedzany, o. Topoľčany); *štoplík* (Medzany, o. Sabinov); *štumpel'* (Stráňany, o. Michalovce); *štupel'*, *štuplík* (Prosné, o. Považská Bystrica; Čičmany, o. Žilina) a i. – oproti *balvaňisko-lagaňisko* (Rajec, o. Žilina); *brunclo* (Revúca); *chlapisko*, *chlapina* (Šuja, o. Žilina); *medvec* (Zbyňov, o. Žilina); *oval*, *oval'isko* (Ďurčiná, o. Žilina); *stožisko* (Domaniža, o. Považská Bystrica);

b) tučné, bacuľaté, zavalité: *bambuch* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves); *bendek*, *brunclík* (Slovenská Ľupča, o. Banská Bystrica); *bimbov* (Výšné Nemecké, o. Sobrance); *bugriš* (Poľný Kesov, o. Nitra); *bunkoš*; *kl'ocek* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *odukal'ec* (Tisovský Hámor, o. Rimavská Sobota); *pumpel'* (Slovenská Ľupča, o. Banská Bystrica) a i. – alebo naopak vysoké, chudé, štíhle: *duháň*, *duháňisko* (Ďurčiná, o. Žilina); *prúciik* (Rajec, o. Žilina); *sl'íž* (Domaniža, o. Považská bystrica); *švihel'* (Čičmany, o. Žilina) a i.;

c) šikovní, živé, vrtké, obratné, neposedné: *košťúr* (Rajec, o. Žilina); *konšťúr* (Hliník nad Hronom, o. Nová Baňa); *krútielka* (Tisovský Hámor, o. Rimavská Sobota); *odmenča* (Ludanice, o. Topoľčany); *prskavec* (Dúbravka, o. Bratislava) – neviazané, neskrotné; *skočka* (Pukanec, o. Levice) – najmä o dievčati; *vrcichvost*; *vrtuľa* i *vrcuľa* (Prosné, o. Považská Bystrica); *špirhaňec* (Fintice, o. Prešov) – huncút, šidlo a i.

Doklady v jednotlivých celkoch sú radené abecedne. Až na malé výnimky neuvádzame výrazy prezentované v 1. časti nášho príspevku.

² Niektoré doklady môžu mať v rôznych lokalitách rôzne významy, príp. významové odtienky (porov. napr. *odmenča* v 1c a v 2).

– oproti nešikovné, lenivé, pohodlné a pod.: *bibik* (Málinec, o. Lučenec); *hniliak* (Fačkov, o. Žilina); *lajdák* (Domaníža, o. Považská Bystrica) – lenivý a neporiadny; *pecúch, pecivál'* (Rajec, o. Žilina); *zrážak* (Ludanice, o. Topoľčany) a i.

2. Psychické prejavy (znaky, vlastnosti) charakterizuje opozícia kladných vlastností, napr. dobrý, poslušný, vychovaný, poriadny, usmievavý, veselý a pod., v protiklade so zápornými vlastnosťami, napr. zlý, neposlušný, nezbedný, nespratný, neposedný, zlostný a i., pričom platí, že dominujú viac-menej negatívne vlastnosti, ktoré neraz fungujú aj ako (mierne) nadávky (porov. uvedené príklady): *bambuch* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *besperačník* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *čiman* (Čičmany, o. Žilina); *d'á-bel* (Skalica); *dzibl'ík* (Papradno, o. Považská Bystrica); *faťúch* (Pukanec, o. Levice); *galgan* (Veľký Šariš, o. Prešov); *háďa* (Prosné, o. Považská Bystrica); *híďa: Híďa maluo, a uš to cigáňi!* (Pucov, o. Dolný Kubín); *koravec* (Tuhrina, o. Prešov); *kotňak* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *lakoš* (Parížovce, o. Liptovský Mikuláš); *lajhar* (Spišské Podhradie, o. Levoča); *lojďán* (Tisovský Hámor, o. Rimavská Sobota); *migľanc* (Valaská Belá, o. Prievidza); *mrachta* (Tisovský Hámor, o. Rimavská Sobota) – zlostník; *nekolňik* (Hlboké, o. Senica), *neplešník* (Šípkové, o. Piešťany) – vzdorovitý, neposlušný chlapec; *neprask* (Hlboké, o. Senica, a okolie); *nespratník* (Likavka, o. Ružomberok); *ňemlahá* (Prosné, o. Považská Bystrica) – aj žart.; *ňeposluch* (Vieska nad Žitavou, o. Zlaté Moravce); *odmeňec* (Lapáš, o. Nitra), *odmenča* (Šurany, o. Nové Zámky) – zlé, nepodarené dieťa (podľa povery vymenené bosorkou); *oštara* (Skalica) – na príťaž, otravné; *pačmaga ňeumitá* (Návojevce, o. Topoľčany) – pejor. nadávka: *Zasek tu boli té pačmagi na tíh jablkách* (Lapáš, o. Nitra); *pajzák* (Slovenská Lupča, o. Banská Bystrica), *panghart* (Hliník nad Hronom, o. Nova Baňa) – pejor. nadávka, naničhodník; *plaňik, plaňica* (Ostrovany, o. Prešov), *plaňita* (Vyšné Revištia, o. Sobrance) – zlé dieťa; *pochaba, pochabec* – pojašený; šaľo, vetroplach: *Také dieučiská petnázročné, to sa ešte pochabi* (Návojevce, o. Topoľčany), *Ten chlapčisko je aj fškole pochabec, aj Mariša je pochabec* (Prosné, o. Považská Bystrica); *prie-puk* (Pukanec, o. Levice) – priečne dieťa; *sahan, sahaňisko; šaľo; šľochavec* (Prosné, o. Považská Bystrica) – zlé chlapčisko; *šarvaňec* (Nitriansky Hrádok, o. Nové Zámky); *šarkaňec* (Šuja, o. Žilina) – huncút, výmyselník; *šibeňak* (Terňa, o. Sabinov; Kluknava, o. Gelnica); *šibeňec* (Bzince pod Javorinou,

o. Nové Mesto nad Váhom; Ludanice, o. Topoľčany) – veľmi zlý; *ščena* (Modra); *šťaňec* (Lapáš, o. Nitra) – drzé, nevychované dieťa; *zázrak* (Hlboké, o. Senica); *zlobudlo* (Tisovský Hámor, o. Rimavská Sobota); *žmij* (Spišský Štvrtok, o. Levoča) – veľmi zlé a i.

3. Samostatne členiteľnú skupinu tvoria názvy detí, ktoré sú motivované ich charakteristickými vlastnosťami (znakmi), typickými prejavmi (napr. v správaní) či inými špecifickými vlastnosťami, ktoré súvisia s fyzickými, ale i psychickými znakmi (resp. so vzájomným prienikom týchto znakov) a sú často využívané ako nadávky:

a) malé (vekom mladé), nedospelé, neskúsené dieťa (príp. neskúsený mladý človek, často v puberte): *ciciak* (Prochot, o. Nová Baňa); *pazúr* (Trstín, o. Trnava); *ostreška* (Návojevce, o. Topoľčany) – staršie, no ešte (psychicky i fyzicky) nevyvinuté dievča; *smarkač*, *smarkoš* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *soploš* (Návojevce, o. Topoľčany), *soplanda* (Valaská Belá, o. Prievidza), *sopl'anda* (Kšinná, o. Bánovce nad Bebravou); *drisliak* (Kameňany, o. Revúca), *drisľoš* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves) – sopliak; *zasran* (Likavka, o. Ružomberok) – sopliak, bojko a i.;

b) rozmazané, uplakané, nesamostatné dieťa (uľňukanec): *bačadlo*, *bečák*, *blačák*, *bačák* (oblasť Bošáckej doliny); *cecoň* (Jakubov, o. Malacky); *džavrak*, *fenkač* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *gejdoš* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *hul'ňa* (Papradno, o. Považská Bystrica); *jačuha*, *krikadlo* (Tisovský Hámor, o. Rimavská Sobota); *lizoň*, *lizoňko* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *maznák* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín), *mazňáčik* (Nitriansky Hrádok, o. Nové Zámky); *mazlák* (Horná Súča, o. Trenčín); *mažuch* (Sobrance); *mlezoň*, *mlezák* (Jakubov, o. Malacky); *rozbújaňec* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *rozmaznaňec* (Príbovce, o. Martin); *mian-džák* (Skalica); *mraučiak* i *škaručiak* (Pukanec, o. Levice); *omrazok* (Slovenská Lupča, o. Banská Bystrica); *piščák* (Chocholná, o. Trenčín); *revajna* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *rošklébenec* (Štefanov, o. Senica); *rumajzgl*, *rumajzglá* (Skalica); *šklaba*, *šklabo* (Prosné, o. Považská Bystrica); *šlama*, *šlamáčisko*; *upískaňec* (Prosné, o. Považská Bystrica); *usmrkaňec* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *ugébenec* (Skalica) – uplakaný a bojzlivý; *virčak* (Ďačov, o. Prešov; Ostrovany, o. Sabinov); *vreštiak* (Návojevce, o. Topoľčany); *vreščak* (Medzany, o. Sabinov); *žgrafčak* (Spišský Štvrtok, o. Levoča) a i.;

c) figliarske, nezbedné, huncútske, samopašné dieťa: *čupra* i *šupra* – o dievčati; *klampa* (Slovenská Lupča, o. Banská Bystrica), *klampa* (Košťany nad Turcom, Mošovce, o. Martin); *rarach*: *To chlapčisko je takí rarah blázniví, večne d'esi lieta a stále čosi vimišľa* (Ležiachov, o. Martin); *scehlík* (Prosné, o. Banská Bystrica); *žačkov* (Brezina, o. Trebišov) a i.;

d) názvy podľa ďalších znakov: *dzirgoň* – rado sa šplhá na stromy; *foltoš* (Spišský Štvrtok, o. Levoča) – nezbedné, ktoré rýchlo ničí šaty; *gacoš* (Čemerné, o. Vranov nad Topľou) – žart. neprimerane oblečené, rozgajdané; *kudloš* (Turzovka, o. Čadca) – chlapec s dlhými kučeravými vlasmi; *mrachúr* (Pukanec, o. Levice) – karpavý; nadávka; *oplevaduo* (Hlboké, o. Senica, a okolie) – neustále sa moce, zavadzia; *pišinger* (Terňa, o. Sabinov) – nechce jesť, preberá si v jedle; *prpota*, *prpotka* (Papradno, o. Považská Bystrica) – stále bľaboce, brble; *d'ioučenski/chlapčenski pupok* (Pukanec, o. Levice), *dziefčarski pupek* (Spišský Štvrtok, o. Levoča) – rád sa hrá s deťmi opačného pohlavia; *rešeto* (Návojevce, o. Topoľčany) – neupravené, strapaté; *ri-goš* (Čičmany, o. Žilina) – všade sa dostane, vyštervá; *rvavienka* (Čičmany, o. Žilina) – urečnené, uvravené; *žalobaba* (Návojevce, o. Topoľčany), *žalobná riť* (Pukanec, o. Levice) – rado žaluje; *žihár* (Návojevce, o. Topoľčany) – prudký, smelý chlapec a i.

V predstavenom prehľade nájdeme výrazy, ktoré sa z nárečových prehovorov postupom času vytrácajú (príp. sa už vytratili) a často bývajú vnímané a označené kvalifikátormi zastarané (zastar.) alebo zriedkavé (zried.) slovo³. Vecná kartotéka Slovníka slovenských nárečí v nárečovom oddelení JÚLŠ SAV podobné výrazy archivuje, napr: *biclák* (Kameňany, o. Revúca) – dieťa, ktoré sa často bije; *ciko-biko* (Bošacka dolina) – nadávka zlému dieťaťu; *cikoš* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves), *ščoh* (Spišský Štvrtok, o. Spišská Nová Ves) – dieťa, ktoré sa pomočuje; *drpa* (Jablonové, o. Malacky) – nešikovné, nesúce dievča; *fotlak* (Ratvaj, Veľký Šariš, o. Prešov) – neposlušník, sopliak: *Utri sebe nos, ti fotlaku!* (Veľký Slivník, o. Sabinov); *Taki mali fotlak, a uš toto porobil* (Žalobín, o. Vranov); *jachrbel* (Papradno, o. Považská Bystrica) – nadávka nezbednému dieťaťu; *jasiетка* (Slovenská Lupča, o. Banská Bystrica) – zlostné dievča; *srbec* (Podhradie, o. Prievidza) – šikovný, vrtký chlapček; *šubravec* (Letanovce, o. Spišská Nová Ves) –

³ Viaceré z nich, ktoré pochádzajú z východoslovenských nárečí, zaznamenal aj S. Czambel vo svojom diele *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (1906).

špinavý al. neupravený chlapec, iron. dospievajúci chlapec, výrastok; *šujdaj* (Veľký Šariš, o. Prešov) – nadávka nezbednému dieťaťu a i.

Frekventovanejšie pomenovania malých nezbedníkov nachádzajú uplatnenie aj ako súčasť frazeologických jednotiek:

a) v jednoslovných obrazných pomenovaniach – metaforách (niektoré sa už objavili v predchádzajúcom texte), napr. *anjel*, *čert*, *háďa*, *holúbok*, *kvietok*, *krpec*, *netopier* a i.;

b) v slovných (dvojslovných) spojeniach, pomerne známých z bežného hovoreného jazyka, napr. *anjel s rožkami*, *dievčenský pupok*, *živé striebro* a i., ale aj v takých, ktoré bývajú využívané výhradne v nárečových kontextoch, napr. *čertovo futro* (Rajec, o. Žilina), *huncúd ot kosti* (Lukáčovce, o. Hlohovec) – o veľkom figliarovi a i.;

Pre zaujímavosť uvádzame na tomto mieste i voľné spojenia, ktoré sú v nárečiach veľmi časté, dôvtipné a poznačené značnou dávkou expresivity: *dupľuvaní huncúd*, *roskohúcení lagan* (Bošáca, o. Trenčín) – rozhnevajúci, rozzúrený; *oparistí čvirik* (Červeník, o. Hlohovec) – mladý, neskúsený; *paskudní chlapčisko* (Mošovce, o. Martin) – zlý, neposedný, nepokojný; *ňeocicaňi chlapec* (Králiky, o. Banská Bystrica) – nedospelý, nedorastený; *napasní chlapčisko* (Hencovce, o. Vranov nad Topľou) – dotieravý, dobieďzavý; *dzecisko ňekázané* (Prosné, o. Považská Bystrica) – roztopašné, nevychované a i.;

c) často sú priliehavo využívané ako súčasť prirôvaní, napr. *dieťa ako aňjel* (Horná Lehota, o. Dolný Kubín), *dzecko jag angel* (Spišské Podhradie, o. Levoča) – veľmi dobré, milé; *dzecko tluste jag dudla* (Lastomír, o. Michalovce) – veľmi tučné; *mrchavi aňi čert* (Podhájska, o. Vráble), *plani jak čort* (Studenec, o. Levoča) – veľmi zlý; *hmiri ako živuo sriebro* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín) – je neposedné, čulé; *deči sú ani hadenšeta lašnia* (Kameňany, o. Revúca) – veľmi hladné; *mace se ani hadenše* (Revúca) – ustavične sa vrtí, je neposedné; *je šikovní jak hanšpigl* (Brodské, o. Skalica) – o veľmi vrtkavom, obratnom decku; *taki jag observaňec* (Trstené pri Hornáde, o. Košice) – neposedný, nezbedný a pod.;

d) v iných frazeologických výpovediach či konštrukciách, neraz s výrazným ironickým podtextom, napr.: *Pekní si mi ti kvietok!* (Košťany nad Turcom, o. Martin); *To je piekní kvítek!* (Brodské, o. Skalica), *Kvietog do šertovej zahradi je to* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota) – o prešibanom,

prefíkanom, nezbednom dieťaťi; *Šeci čerci s ňím šijú* (Rajec, o. Žilina) – o samopašnom, nespútanom príp. veľmi neposlušnom dieťaťi; *Huncúta stracil, kujona našel* (Bošáca, o. Trenčín) – obaja sú rovnakí; *Čo figel', to groš – vie každý loptoš!* (Prievidza) – šikovnosť, chytráctvo prináša úžitok; *Počkaj, ti beťár, šak ti ja dám, čo pez ňe chce!* (Staré Hory, o. Banská Bystrica) – vyhrážka, pohrozenie; *Figlár klinci vibijani je to* (Bošáca, o. Trenčín) – veľmi prefíkaný; *Dzeci ňemoresne aš strach!* (Letanovce, o. Spišská Nová Ves) – veľmi neslušné, nevychované; *Lagan potvorski, šetki žilki mu hrajú!* (Ďurčiná, o. Žilina) – o veľkom nezbedníkovi; *Ňebuj chalan, máž uš svoje roki!* (Prosné, o. Považská Bystrica) – buď rozumný, konaj uvážene; *Daŭ sa oplieď ako soploš* (Kráľiky, o. Banská Bystrica) – nechal sa oklamať, nachytať; *Plače jako malúša* (Papradno, o. Považské Bystrica) – ako malé dieťa; veľmi; *Taki štoplik to bul, aľe šili mal za pejcoch* (Medzany, o. Sabinov) – napriek vrazu bol veľmi silný a i.

Záver: V našom príspevku sme natrafili na takmer nevyčerpatel'né a bohaté žriedlo výrazov zo slovenských nárečí, ktoré neraz nápadito, výstižne a vtipne pomenúvajú malých nezbedníkov. Hoci predstavený materiál presvedčivo dokladá množstvo nárečových lexikálnych jednotiek, slov či spojení, ukazuje sa, že aj takéto slovné bohatstvo sa časom môže vytratiť do nenávratna. Vari aj preto je dôležité a osožné, aby sme nárečovým slovám, ktoré čaká osud zániku, venovali v tejto fáze vývinu jazyka primeranú pozornosť a prípadne ich – aj keď len naznačeným spôsobom – pripomenuli a zaznamenali.

LITERATÚRA

CZAMBEL, Samo: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Martin 1906. 624 s.

Kartotéka Slovníka slovenských nárečí Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislave.

KRÁLIK, Lubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s.; 2., opr. vyd. Bratislava: Veda 2022. 704 s.

Slovník slovenského jazyka. I. A – K. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 815 s.

Slovník slovenských nárečí. 1. – 3. (A – R). Red. I. Ripka, A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 1994, 936 s.; 2006, 1066 s.; 2021, 816 s.

Slovník spisovného jazyka českého. 8. svaz. 2., nezm. vyd. Praha: Academia 1989.

SMATANA, Miloslav: Šťavnato, ale s mierou (O niektorých nadávkach v slovenských nárečiach). Kultúra slova, 2018, č. 4, s. 216 – 222.

ROZLIČNOSTI

Nové významy slovesa mediovať

Podnetom na napísanie príspevku bola otázka v jazykovej poradni, či je sloveso *mediovať* správne, ak sa ním myslí poskytnutie či zabezpečenie mediácie.

Váhanie pisateľky vyplývalo zo skutočnosti, že sloveso *mediovať* sa v slovenských výkladových slovníkoch ani v slovníkoch cudzích slov neuvádza. Ani v zákone č. 420/20004 Z. z. o mediácii sa sloveso *mediovať* nepoužíva, iba spojenie *vykonať/vykonávať mediáciu/funkciu mediátora*.

Pri objasnení významu slovesa *mediovať* vychádzame z podstatného mena *mediácia* ako právnického termínu, ktorým sa označuje „mimosúdne riešenie sporu“, resp. v medzinárodnom práve „pokojné riešenie medzinárodných sporov“. V minulosti sa tento termín uvádzal len v odborných právnických slovníkoch a v slovníkoch cudzích slov, no s jeho postupným prenikaním do života nielen právnikov – azda súvisiacim s častejším výskytom tohto výrazu napr. v publicistike – sa zaradilo do Slovníka súčasného slovenského jazyka (M – N, 2015; ďalej SSSJ) s podrobnejším vysvetlením významov: 1. mimosúdne riešenie sporu, konfliktnej situácie (v občianskoprávných, rodinnoprávných, obchodnoprávných a pracovnoprávných veciach, ako aj v trestnom konaní medzi poškodeným a obvineným) za účasti tretej osoby, mediátora, s cieľom nájsť riešenie výhodné pre obe strany (od r. 2004 súčasť nášho právneho systému), 2. riešenie konfliktu, sporu dvoch štátov zapojením organizácie alebo jednotlivca ako sprostredkovateľa vyjednávania (na rozdiel od priamej diplomacie). V r. 2020 sa slovo *mediácia* (v prvom z uvedených významov) doplnilo aj do 5. vydania Krátkeho slovníka slovenského jazyka. Okrem slova *mediácia* sa v SSSJ (M – N, 2015) a v slovníkoch cudzích slov uvádza výraz *mediátor*, ktorý sa ako životné

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

podstatné meno¹ vysvetľuje ako „osoba so špeciálnou odbornou prípravou oprávnená pomáhať hľadať styčné body dvom stranám zúčastneným v občianskoprávnom, rodinnoprávnom... spore, ako aj v trestnom konaní a dospieť k vzájomne prijateľnej dohode mimosúdnu cestou“. Pre zaujímavosť treba dodať, že slovo *mediátor* nájdeme aj v Historickom slovníku slovenského jazyka (2. zv. 1992) vo význame „sprostredkovateľ, prostredník“ s najstarším dokladom z r. 1580 zo Sliačov.

Význam slovesa *mediovať* možno opísať ako „vykonať, vykonávať mediáciu, prácu mediátora; mimosúdne vyriešiť, riešiť spor pomocou sprostredkovateľa“, čo potvrdzujú napríklad tieto vyjadrenia²: *Mediácia sa vzťahuje na spory, ktoré mediátor mediuje...* (www.mediacie.sk); *Niektorí žiaci tam po skončení vzdelávacej prípravy... mediovali viac ako 20 prípadov medzi rovesníkmi v škole* (Prešovský večerník, 2003); *Mediátor medioval počas Týždňa mediácie jeden spor, pričom mediácia sa skončila úspešne* (<https://www.justice.gov.sk>); *Tento typ mediácie sa hodí najmä pri mediovaní obchodných a hospodárskych sporov* (E. Kováč a kol.: Aktuálne výzvy a perspektívy v mediácii).

Pri skúmaní fungovania slovesa *mediovať* sme však v korpusových textoch a na internete našli doklady, z ktorých vyplývajú ďalšie jeho významy nesúvisiace s mediáciou či mediátorom. Prvý z nich vychádza zo slova *médium*, obyč. v množnom čísle *médiá*, vo význame „hromadné oznamovanie prostriedky“ (najčastejšie sa vyskytuje v tvare trpného prídavia *mediovaný*): *Pod masovosťou médií [autor] chápe tiež schopnosť, ktorú nemajú žiadne iné médiá – mediovať takmer súčasne posolstvá od jedného zdroja k miliónom osôb* (kol. autorov: Marketingová komunikácia a media relations. Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2011); *Úlohou médií je predovšetkým informovať. Mediované obsahy, hlavne správy musia plniť kritériá všeobecnej informačnej kvality* (kol. autorov: Súmrak médií II. Košice: Univerzita P. J. Šafárika 2016); *Často prejavujú [rodičia] nesúhlas s televíziou a vďaka tomu aj podnecujú dis-*

¹ Slovo *mediátor* je tu spracované homonymne aj ako neživotné podstatné meno vo význame „látka sprostredkujúca v organizme prenos signálu, napr. vzruchu z konca nervového vlákna na ďalšiu nervovú bunku, neuroprenášač“.

² Príklady sme vybrali z interného korpusu Omnia Slovaca III Maior (18.01), ktorý vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim-6.1) a dát z webových korpusov a slúži potrebám pracovníkov JÚLEŠ SAV. [cit. 25. 7. 2024]

kusie o mediovaných obsahoch (kol. autorov: Quo Vadis Massmedia, Quo Vadis Marketing. Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2011). Tento význam možno opísať ako „sprostredkovať, sprostredkúvať cez médiá; pôsobiť prostredníctvom médií“.

Sloveso *mediovať* sa často používa aj v medicíne, chémii či biochémií. V odborných medicínskych textoch sme našli tieto príklady jeho použitia: *Leptínom indukované zvýšenie renálnej sympatikovej aktivity a krvného tlaku je mediované ventromediálnou a dorzomediálnou časťou hypotalamu* (Boris Krahulec a kol.: Klinická obezitológia. Brno 2013); *Možno povedať, že nikotínová závislosť je v podstate neurobiologicky mediované mozgové ochorenie* (lefa.sk); *O Crohnovej chorobe a ulceróznej kolitíde sa hovorí ako o chorobách imunologicky mediovaných – teda sprostredkovaných imunitným systémom* (www.crohnovachoroba.sk). V uvedených príkladoch sa sloveso *mediovať* použilo vo význame „sprostredkovať, sprostredkúvať, preniesť, prenášať“.

V podobnom význame „sprostredkovať, sprostredkúvať, preniesť, prenášať, spôsobiť, spôsobiť“ sa sloveso *mediovať* používa aj v psychológii, sociológii či vo filozofii, napr. *Prežívaný ekonomický stres následne súvisí s depresívnou oboch rodičov, čo vedie k partnerským konfliktom a zhoršeniu rodičovských schopností. Práve toto zhoršenie rodičovských schopností mediuje vzťah medzi ekonomickými ťažkosťami a vývinom dospievajúcich* (Psychológia práce a organizácie 2018. Filozofická fakulta P. J. Šafárika v Košiciach); *Výsledky ich výskumu poukazujú na monitoring zo strany matky ako významný faktor mediujúci vzťah medzi rodom a užívaním alkoholu* (Psychologické aspekty a kontexty sebaregulácie. Filozofická fakulta. Univerzita P. J. Šafárika: Košice 2011).

Zo slovotvorného hľadiska je sloveso *mediovať* dobre utvorené zo slova *mediácia* podobne ako ďalšie (väčšinou novšie) slovesá s východiskovým podstatným menom zakončeným na *-ácia*, napr. *asociácia – asociovať, negociácia – negociováť, iniciácia – iniciovať, variácia – variovať*.

Záver: Vo význame „vykonať, vykonávať mediáciu“ je sloveso *mediovať* správne a používa sa v právnickej terminológii, najčastejšie v spojení so slovom *spor*. Ako odborný výraz, napr. v medicíne či v masmediálnej komunikácii, funguje sloveso *mediovať* v iných významoch, najmä „sprostredkovať, sprostredkúvať cez niečo“.

Iveta Vančová
Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, v. v. i.

SPRÁVY A POSUDKY

Otváranie nových dimenzií

[KRÁLIK, Ľubor: *Dimenzie slovenskej etymológie*. Bratislava: Veda 2023. 176 s. ISBN 978-80-224-2046-4]

Autor posudzovanej monografie, popredný slovenský jazykovedec a autor *Stručného etymologického slovníka slovenčiny* (1. vyd. Veda, Bratislava 2015, 704 s.; 2. vyd. Veda, Bratislava 2019, 702 s.), ktorým vyoral hlbokú brázdú v slovenskej historickej a najmä slovanskej historicko-porovnávacej jazykovede, začína svoju monografiu *Dimenzie slovenskej etymológie* známym latinským výrokom *Habent sua fata libelli*. Ak by sa komukoľvek tento výrok zdal klišeovitý, v prípade Králikovej monografie treba toto zdanie jednoznačne vylúčiť. Predchádzajúce konštatovanie možno pochopiť až po preštudovaní (dovoľujeme si upozorniť, že nie po „prečítaní“) celého textu monografie a po pochopení základnej autorovej idey – interpretovať súčasný stav v jazyku, v jeho spisovných aj nespisovných formách, na pozadí pôvodu, prirodzených vnútorných aj vonkajších vývinových tendencií, vzťahov s geneticky príbuznými aj nepříbuznými jazykmi a na pozadí dobových kultúrnych a ekonomických kontaktov v jednotlivých etapách fungovania jazyka.

Ak autor v názve svojej monografie použil výraz *dimenzie*, mal na mysli množstvo aspektov, ktoré etymologická interpretácia každého slova či jeho významu v sebe skrýva, a najmä nadväznosť na predchádzajúce výskumy slavistov v oblasti etymológie, pri ktorých treba rešpektovať – a Ľ. Králik to s najhlbším vedomím jazykovednej etiky uplatnil – úroveň poznania v čase, v ktorom jednotliví bádatelia svoje názory na pôvod konkrétnych slov uverejnili. Týmto skrytým fenoménom historickej jazykovedy autor okrem aktuálneho vysvetľovania či prezentovania názorov na východiskové podoby a významy slov zreteľne manifestoval napredovanie vo vede a najmä potrebu komplexného vnímania špecifických hláskoslovných vývinových zmien,

ale aj sémantických responzií a slovotvorných zákonitostí v rámci formotvorného procesu konkrétnej podoby konkrétneho slova. Veľmi presvedčivo to dokazuje každá z dvadsiatich kapitoliek *Dimenzií slovenskej etymológie*, ktoré boli pôvodne samostatnými príspevkami v rámci rozličných príležitostných vedeckých publikácií. Do podoby posudzovanej monografie ich Ľ. Králik dotvoril postupným vysvetľovaním množstva detailných prvkov a ich vzťahov, ktoré prijímateľovi textu prezentuje pútavou formou, pritom na vysokej vedeckej úrovni. Niet však divu, že časť vysvetľovaných problémov, „kapitoliek“ svojej monografie, autor začína otázkou *Súvisí slovenské...?* Za odpoveďami na nastolené otázky je množstvo minuciózneho bádania v nárečových či etymologických slovníkoch jednotlivých slovenských aj neslovenských jazykov, v klasických jazykoch, etnologickej a historiografickej literatúre a usúvzťažňovanie, ale aj vylučovanie prvkov, ktoré mali či nemali vplyv na súčasnú podobu výrazu. Pri uvádzaní konkrétnych príkladov a charakteristike metodológie *Dimenzií slovenskej etymológie* nemožno obísť skutočnosť, že motiváciou hľadania etymónov sa Ľ. Králikovi stal a priori slovenský nárečový a historický materiál, pramenná základňa vznikajúceho Slovníka slovenských nárečí (doteraz vydané tri zväzky; ďalej SSN) a zavŕšené sedemzväzkové dielo Historický slovník slovenského jazyka, resp. kartotéky a elektronické databázy týchto lexikografických diel, ako aj ďalšie lexikografické pramene Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, v. v. i., vrátane rozsiahlej etymologickej knižnice, ktorú on sám desaťročia na tomto pracovisku budoval. Za interpretáciami, ktoré majú svoj základ v už spomenutom *Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny*, sa skrýva aj veľké množstvo autorových študijných pobytov na popredných zahraničných vedeckých pracoviskách a prezentácia výsledkov na nespočetných významných historicko-jazykovedných podujatiach. Je však celkom pochopiteľné, že v *Dimenziách slovenskej etymológie* ide autorovi o analýzu slovenských lexikálnych jednotiek.

Presvedčivým dôkazom súčasnej metodológie pri interpretovaní vybraných javov sú napr. slovenské podoby *mliedzi*, *mľadzavý*, *mľandravý* (s. 10 – 15), pri ktorých autor nadväzuje na O. N. Trubačova, obmedzujúceho sa na vysvetlenie pôvodu týchto slov východiskovým adjektívom **meld-*. Toto tvrdenie Ľ. Králik doplnil konštatovaním, že Trubačovovi nebol v tom čase známy slovenský nárečový materiál, preto jeho výklad rozširuje o ďalší metodo-

logický krok – celolexémovú rekonštrukciu (s. 12). Na nevyhnutnosť porovnávacieho aspektu v etymológii a vymedzenia špecifických areálových znakov poukazuje aj Králikova interpretácia praslovanskej podoby *brěgovati, v súčasnej slovenskej nárečovej podobe *brehovaťi*, ktorej SSN (1. zv., s. 160) pripisuje zriedkavý výskyt a význam „pochybovať o hodnote niečoho, haníť niečo“. Paralelný výskyt slovenskej podoby *brehovať* s analogickou hláskoslovnou formou v ruštine priviedol Ľ. Králika k záveru, že pri tomto (aj keď zriedkavom) slovenskom nárečovom slove „možno predpokladať sémantický vývin ‚vydávať zvuky (mrmlať ap.)‘ > ‚prejavovať (zvukmi) nepríjemné pocity, nespokojnosť, negatívny vzťah a i.‘ > ‚nadávať, haníť, opovrhovať atď.‘“ (s. 20). Etymologické interpretácie tohto typu sú dôkazom, že aj príprava nárečových slovníkov by sa mala zakladať na dôslednej hĺbkovej fonologickej, slovotvornej a sémantickej analýze spracovania terénneho materiálu konkrétneho areálu smerom k etymológii heslového nárečového slova, pretože práve nárečia sú prostredím, v ktorom sa zachovala východisková podstata jazyka a jeho prirodzené areálové vývinové tendencie. Dokazuje to aj príklad slovenského nárečového slova *driňica* vo význame „ohrada“; ohradené miesto“, ktoré Ľ. Králik na základe analýzy rozsiahleho porovnávacieho jazykového materiálu navrhuje – namiesto podoby *driencia* uverejnenej v SSN – usúvzťažniť s praslovanským *drynъ a interpretovať v podobe *drynnica* (s. 31). Podobné svedectvo predkladá aj pri vysvetľovaní nárečovej podoby *pomidlo* = „slivkový lekvár; živica na strome“, poľ. *powidla*, čes. *povidla* „lekvár“ v príspevku k etymológii slovanského *povidlo (s. 33 – 39). Zložitost' vývinu tejto rozsiahlej problematiky možno v krátkosti zhrnúť do poznatku, ktorý sformuloval poľský jazykovedec F. Sławski v tom duchu, že už v praslovančine sa pri slovotvornej prípone *-*dlo* okrem primárneho významu nástroja deja objavujú aj sekundárne významy – miesto deja či dokonca vykonávateľ deja. Na tomto pozadí Ľ. Králik konštatuje, že v nárečovej podobe *pomidlo* = „slivkový lekvár“ je uvedená sémantika pravdepodobne sekundárna, „vzniknutá ďalším posunom ‚nomen actionis‘ (činiteľské meno, pozn. P. Ž.) > ‚nomen acti (nomen resultati)‘ (pomenovanie deja, jeho výsledku, pozn. P. Ž.)“ (s. 39). Slovenské nárečové slová *očurieť*, ktoré sa v SSN (zv. 2, s. 514) uvádza vo význame „vädnúť, strácať sviežosť“, a jeho nedokonavá paralela *čurieť* sú dôkazom slovensko-bulharských paralel s východiskom v spoločnom etymóne *čurěti = „schnúť, vädnúť“ (s. 40 – 42); staršie slovenské slovo *poj* vo

význame „sviatok kovárskeho cechu“ s dokladom z r. 1617 sa stalo predmetom Králikovej citlivej metodológie pri hľadaní neľahkých rekonštrukcií praslovanských motivácií významov **pojь I* a **pojь II* (s. 43 – 48). V tejto súvislosti sa žiada zdôrazniť, že autor posudzovanej monografie každú svoju interpretáciu prezentuje ako svoj vedecký názor v súčasnej etape poznania, ako predmet nezaujatého etymologického výskumu otvorený potenciálnemu ďalšiemu bádaniu. Túto myšlienku autor zreteľne vyjadril práve v súvislosti so spomínanými etymónmi: „Otázka možných ďalších reflexov praslovanských **pojь I* a **pojь II* v slovanských jazykoch si zasluhuje ďalší výskum“ (tamže). Slovenská podoba prídavného mena **zanovitý*, resp. jeho význam „trvdohlavý, zaťatý, vzdorovitý“, česká podoba *zavilý* a srbské a chorvátske podoby *zanov(ij)etati* = „tárat', trepať, ľabotať; dudrať“ sa stali podnetom na hľadanie slovanského expresívneho slovesného derivačného prostriedku **-no-*, hoci absencia neslovenských formálnych a sémantických paralel vedie autora k záveru, že v tomto prípade ide o lokálnu inováciu, obmedzenú práve na slovenský jazyk (s. 61). Jednotlivé tematické časti monografie *Dimenzie slovenskej etymológie* sa stali priestorom na rozšírenie poznatkov, ktoré E. Králik uverejnil vo svojom *Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny*. Týka sa to napr. slova *cencúl'* (s. 62 – 69), pri ktorom autor uvádza, že okrem tradične zvažovaného expresívneho pôvodu „pre tento výraz možno predložiť aj alternatívnu interpretáciu“ (s. 63), v rámci ktorej autor využil práve rozsiahly materiál SSN.

O historických kontaktoch slovenského jazykového územia s jeho okolím svedčia vysvetlenia slovenskej podoby slovesa *kántrit'* a poľských podôb *kęrzyć*, *kętrać*, ktoré sú v poľských nárečiach práve prevzatím zo slovenského jazyka. Opačný proces prieniku slov do slovenského jazyka prezentuje E. Králik v kapitolke *Slk. sobáš: domáci výraz či prevzatie z maďarčiny* (s. 82 – 92). V tomto prípade ide o presvedčivú a korektnú argumentáciu a korekciu starších výkladov slova *sobáš*, najmä Š. Ondruša a F. Kopečného. V rámci hľadania pôvodu tohto slova sa E. Králik nesnaží za každú cenu dokázať jeho slovenský pôvod, ale v svojej interpretácii zohľadňuje práve interlingválny, resp. interkultúrny historický kontext uhorskej svetskej či duchovnej administratívy a konštatuje, že v rámci pomenovania „úradného uzavretia manželstva“ slovom *sobáš* „ide s najväčšou pravdepodobnosťou o nedomáci, t. j. prevzatý výraz“ (s. 91), ktorý sa stáva predmetom či motiváciou nových

výskumov súvisiacich s typológiou lexikálnych prevzatí (tamže). Štúdium rôznorodej vedeckej literatúry v rámci etymologického bádania môže viesť aj k usúvzťažňovaniu nárečových podôb – navonok etymologicky príbuzných – s konkrétnym prostredím a dobou. Preto aj vysvetlenie slovenských nárečových podôb *posádeš*, *pošádes*, *pošajdes* a východoslovenskej podoby *posad* zohľadňuje odlišný etnolingvistický, kultúrno-historický a jazykovo-kontaktný aspekt: zjednodušene povedané východoslovenské slovo *posad* má východisko v slovese *posadiť*, zatiaľ čo slovenské nárečové podoby *posádeš*, *pošádes*, *pošajdes* sú prevzaté slová s pôvodom v nemeckom výraze *Bescheid-essen* = „darček z hostiny (po zabííí svine)“. Na tomto mieste treba súhlasiť s autorovým konštatovaním – s odkazom na viedenského slavistu S. Newerklu – o dôležitosti „adekvátnej etymologickej interpretácie slova pre výskumy etnolingvistického či kulturologického charakteru“, ktoré sa musia „opierať o spoľahlivé filologické poznatky ... založené na solídnych diachrónných a etymologických výskumoch“ (s. 100).

Každá kapitolka posudzovanej monografie obsahuje zložitý „príbeh“, na ktorého konci je súčasná podoba nárečového či spisovného slova. Jednotlivé časti poskytujú čitateľovi tohto vedeckého textu informácie posúvajúce poznanie nielen v oblasti slovenského jazykového priestoru, ale odhaľujú kľukatú cestu interkultúrnych a interlingválnych vzťahov v širokých slovanských dimenziách a aj za ich hranicami, najmä v časoch uhorského stoličného usporiadania aj nemeckej banskej kolonizácie. Práca *Dimenzie slovenskej etymológie* sa vyznačuje veľkou poznávacou hodnotou, rozširujúcou aj samotné autorovo lexikografické spracovanie jednotlivých problémov v *Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny*. Obsahom aj formou sa stane vzácnym prameňom, po ktorom s vďakou bude siahať slovenská aj neslovenská historická jazykoveda s vedomím, že ide o nové poznatky, ktoré autor poskytuje ako svoj názor na súčasnej – v skutočnosti naozaj vysokej – úrovni poznania, ale nie ako definitívny a nemenný fenomén, ale ako súhrn poznatkov, ktorý sa môže stať ďalšou motiváciou na ich rozšírenie. A táto skrytá myšlienka pripisuje Králikovej monografii tie najvyššie atribúty vedeckého poznávania.

Pavol Žigo
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

SPYTOVALI STE SA

Významy a používanie slovesa *vajatať*. – Do jazykovej poradne sme dostali otázku: „V televízii som v predpovedi počasia zaregistroval vyjadrenie „tlaková níž vajatá nad naším územím“. Prekvapilo ma sloveso *vajatať*, nie som si istý, aký je vlastne jeho význam. Znamená to, že sa nerozhodne pohybuje?“

Opytujúci zjavne nebude jediný používateľ slovenčiny, ktorý sloveso *vajatať* nepozná, resp. mu nie je jasný jeho význam či významy. O tom, že toto sloveso je súčasťou slovenského jazyka, niet pochýb, ale v súčasnosti by sme ho mohli označiť za slovo, ktoré má v aktívnej slovnej zásobe pomerne málo Slovákov.

Sloveso *vajatať* nachádzame v dvoch výkladových slovníkoch, i keď vzhľadom na istý časový odstup ich vzniku a inú koncepciu sa jeho spracovanie mierne líši. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (5. vyd., 2020, ďalej KSSJ) sa hodnotí ako knižné slovo s prvým významom „blížiť sa k pôrodu, rodiť“, napr. *vajatať v bolestiach*, a s druhým významom „váhať, tápať, kolísať“, napr. *vajatať medzi odvahou a strachom*. V rámci hesla sa uvádza frazeologizmus s kvalifikátorom expresívny: *vajatali hory, porodili myš* s vysvetlením „(bolo) veľa rozruchu pre bezvýznamnú vec“. V staršom Slovníku slovenského jazyka (5. zv., 1965) je heslo *vajatať* koncipované rozsiahlejšie a ako variant s kvalifikátorom zriedkavý výraz sa tu uvádza zvrtná podoba *vajatať sa*. V prvom význame je okrem výkladu „pracovať k pôrodu, ťažko, s bolesťami rodiť“: *Zem sa ťažko vajatala, k pôrodu pracujúc*. (Hviezdoslav) aj prenesený expresívny význam „ťažko, s námahou, s utrpením vznikať, tvoriť sa, rodiť sa“: *vajatanie nových tvorieb* (Vajanský); *v ťažkom svete vajataní* (Hviezdoslav). Výklad druhého významu je podobný ako výklad v KSSJ – „tápať, váhať, kolísať“. Nachádzame tu navyše tretí význam „ťažko pracovať, drieť sa“ s kvalifikátormi expresívny a zriedkavý. Aj v tomto slovníku sa pri prvom význame uvádza už spomenutý

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

frazeologizmus. Sloveso *vajatať* ako zriedkavé expresívne, prípadne knižné slovo nájdeme aj v Synonymickom slovníku slovenčiny (2004). Zachytené je takisto v internetovom Ortograficko-gramatickom slovníku slovenčiny (2022), samozrejme, vzhľadom na koncepciu iba s príslušným gramatickým aparátom.

Označenie slovesa *vajatať* v slovníkoch ako *knižné, zriedkavé* či *expresívne* slovo svedčí o tom, že i pred viacerými desaťročiami nešlo o slovo používané v bežnej jazykovej praxi. Dokazujú to aj doklady zväčša zo staršej literatúry. Napriek tomu sa sloveso *vajatať* v poslednom čase „revitalizovalo“ najmä v publicistických textoch. Je známe, že novinári, moderátori či iní mediálni pracovníci s obľubou využívajú príznakové, teda nie neutrálne slová na oživenie, ozvláštnenie svojho prejavu, aby upúťali pozornosť čitateľov a poslucháčov. Ich snaha však nemusí vždy padnúť na úrodnú pôdu, pretože nie každý takýmto výrazom porozumie. Takmer zabudnuté slovo sa teda môže stať módnym a frekventovanejším, ako by sa dalo predpokladať. Podobne je to aj pri slovese *vajatať*, ktoré však bežní používatelia jazyka (a potvrdzuje to aj otázka, ktorú sme dostali do jazykovej poradne) bežne nepoužívajú a jeho význam väčšinou nepoznajú.

Ako sme ukázali, sloveso *vajatať* má v slovníkoch viacero významov, pozrime sa však, ako funguje v praxi. V korpuse textov² sme zaznamenali vyše 1 400 výskytov slov so základom *vajat-*, pri výbere príkladov sme sa však zamerali na texty po roku 2000, aby sme identifikovali, v akých významoch sa najčastejšie používa v súčasnosti. Ide prevažne o význam „váhať, tápať, nevedieť sa rozhodnúť“, pri slovesnom podstatnom mene *vajatanie* o význam „váhanie, tápanie, nerozhodnosť“ a prídavným menom *vajatavý* (ktoré sa dosiaľ v nijakých slovníkoch nezachytáva) sa vyjadrujú významy „váhavý, nerozhodný“. Potvrdzujú to tieto príklady: *Ved' každému by malo záležať aj na tom, ako z politickej funkcie odíde. Keď bude takto vajatať, bude to trápne.* (Týždeň, 2018) – *Kým veľká štvorka začiatkom marca vo Versailles deklarovala jednotu v presadzovaní viacrýchlostnej Európy, Visegrádska štvorka je zaskočená a verbálne vajatá.* (Sme, 2017) – *Práve toto vajatanie medzi opojením zo získania druhého človeka, jeho ovládnutím*

---

¹ Korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01) vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim 9.0) a dát z webových korpusov a slúži potrebám pracovníkov JÚEŠ SAV, v. v. i. [cit. 10. 8. 2024].

a trýznivou bolesťou z náhleho konca (často dlhoročného) vzťahu je kľúčovou témou Kureishiho poviedkového súboru. (Revue svetovej literatúry, 2003) – *Existuje výstižnejšia metafora geopolitického vajatania Slovenska?* (Sme, 2019) – *Vajatanie štátov na pôde OSN, snahy o nestrannosť či prechody z jedného tábora k druhému nie sú výnimkou.* (Sme, 2018) – *Zatiaľ je to také vajatavé, nemastné, neslané.* (Sme, 2015) Použitie slovesa *vajatať* v ostatných významoch „ťažko rodiť“ a „ťažko pracovať“ uvedených v slovníkoch sme v novších textoch nezaznamenali.

Možno teda konštatovať, že výraz *vajatať* je príznakové sloveso, ktoré súčasní používatelia jazyka v bežnej komunikácii používajú len ojedinele, ale s výrazným príspevom médií sa jeho frekvencia v posledných desaťročiach zvýšila najmä v publicistických textoch vo význame „váhať, tápať, kolísať, byť nerozhodný“. Navyše sa objavuje aj prídavné meno *vajatavý* s významom „váhavý, nerozhodný“, ktoré – ako sme uviedli – dosiaľ v slovníkoch zachytené nie je. Používanie týchto slov nemožno odmietat', vyplýva z potreby niektorých používateľov jazyka siahnuť po nevšedných vyjadrovacích prostriedkoch. Je namieste však jemne upozorniť na to, že vzhľadom na ich štylistickú hodnotu a istú dávku „starobylosti“ treba opatrne zvážiť ich používanie v bežných textoch určených širokej verejnosti, keďže niektorí prijímatelia nemusia vedieť dešifrovať ich význam.

A čo sa týka vyjadrenia *tlaková níž vajatá nad naším územím* v predpovedi počasia, možno len odhadovať význam „kolíše, nerozhodne sa pohybuje“.

Sibyla Mislovičová
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Z WEBOVEJ PORADNE

Prehľadový katalóg? – Aký je význam slova *prehľadový* a v akých prípadoch sa najčastejšie používa? Je spisovné spojenie *prehľadový katalóg*?

Prídavné meno *prehľadový* vyjadruje vzťahový význam k východiskovému slovu *prehľad*, z ktorého je utvorené, a to „vzťahujúci sa na prehľad, týkajúci sa prehľadu“. Slovo *prehľadový* sa najčastejšie používa v spojeniach *prehľadová strán*, *štúdia*, *prehľadový článok* a ide tu o útvary, ktoré poskytujú prehľad. V spojení so slovom *katalóg* sa použitie prídavného mena *prehľadový* počítuje ako nadbytočné, pretože už samo slovo *katalóg* vo význame „systematický zoznam, súpis vecí usporiadaný podľa nejakého kritéria“ vyjadruje, že sa v ňom uvádza prehľad niečoho. Podľa toho, aké informácie a v akom rozsahu obsahuje, môže byť katalóg *ponukový*, *súborný*, *kompletný*, *podrobný*, *detailný*, *stručný*, *základný*, *výberový* ap. Zo slova *prehľad* je utvorené aj prídavné meno *prehľadný*, ktoré však vyjadruje vlastnosť niečoho, napr. *prehľadná schéma*, *prehľadná mapa*. Slovné spojenie *prehľadný katalóg* označuje taký katalóg, v ktorom sa dá ľahko vyhľadávať, v ktorom sa dá ľahko orientovať.

Crossfit. – S akým začiatočným písmenom sa píše slovo *c/Crossfit*?

Názvy športov, cvičení a tréningových metód sa v slovenčine nepovažujú za vlastné mená a píšu sa s malým začiatočným písmenom, napr. *karate*, *džudo*, *hokej*, *futbal*, *kalanetika*, *zumba*, *aerobik*, *power joga*, *taekwondo*, *kung-fu*. S malým začiatočným písmenom treba písať aj názov cvičenia *crossfit*.

PRIPOMÍNAME SI

---

1. júl 2024

Životné jubileum slovenského jazykovedca a pedagóga **doc. PhDr. Ladislava Bartka, CSc.** Po štúdiu slovenského jazyka na Filologickej fakulte Vysokiej školy pedagogickej v Prešove (1954 – 1958) učil na Gymnáziu v Brezne (1958 – 1970), od r. 1971 takmer 30 rokov pôsobil v Prešove na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (od r. 1997 Prešovskej univerzity). Svoju pedagogickú a vedeckú činnosť zameriaval najmä na vývin a dejiny slovenského jazyka, dialektológiu (najmä na abovské, spišské a gemerské nárečia), onomastiku, jazykovú kultúru a rétoriku. Po odchode do dôchodku ďalej prednášal na univerzitách v Banskej Bystrici, Košiciach, Žiline a Ružomberku. Redakčne a editorsky spracoval viacero vedeckých a popularizačných publikácií, v r. 1994 – 2010 bol členom redakčnej rady časopisu *Kultúra slova* (viac na <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2014/3/ks2014-3.pdf>).

7. júl 2024

Životné jubileum počítačového a korpusového lingvistu **RNDr. Radovana Garabika**. Študoval v r. 1992 – 1997 na Matematicko-fyzikálnej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (jadrová a subjadrová fyzika), kde pôsobil aj po štúdiu. V r. 2002 nastúpil do Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV a pomáhal vybudovať oddelenie Slovenského národného korpusu. Zaoberá sa počítačovým spracovaním prirodzeného jazyka a korpusovou lingvistikou, je spoluautorom viacerých publikácií založených na štatistickom spracovaní materiálu získaného z textového korpusu súčasnej slovenčiny, napr. *Frekvenčný slovník slovenčiny na báze SNK* (2017), *Retrográdný slovník súčasnej slovenčiny* (2018).

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300